

Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

SIZZEN IS NEAT, MAR DWAAN IS IN DING

Fries in het primair en voortgezet onderwijs

Juli 2019

Voorwoord

De Friese taal leeft – in de Friese media, in de literatuur, aan de keukentafel en op de werkvloer. Neem bijvoorbeeld een leerling die nu in Friesland op de basisschool zit in Heeg, of die voortgezet onderwijs volgt in Franeker. Grote kans dat zo'n leerling later in de eigen regio gaat werken, in een omgeving waar Fries de voertaal is. Want de Friese taal heeft niet alleen met cultuur en identiteit te maken, het is ook een dagelijks communicatiemiddel. Leerlingen zeggen zelf in gesprekken met onze inspecteurs dat zij graag beter Fries willen leren spreken en verstaan.

Als samenleving en als overheid willen we dat de kinderen en volwassenen in het Friesland van de toekomst graag en goed Fries blijven spreken, lezen en schrijven. Daaraan is behoefte bij de leerlingen, en ook de maatschappij en de overheid zien het belang van het Fries. Dus hoe gaat het met het onderwijs in het vak Fries? Toen we dat tien jaar geleden onderzochten, waren de conclusies teleurstellend. Sindsdien zijn belangrijke stappen gezet, waardoor het beter mogelijk is om goed onderwijs Fries te geven. Er zijn bijvoorbeeld genormeerde toetsen ontwikkeld voor Fries. En de provincie Fryslân heeft de ambitie uitgesproken dat alle Friese scholen in 2030 aan alle kerndoelen voldoen; nu verleent de provincie daar vaak nog ontheffingen voor.

In het schooljaar 2018/2019 voerden we opnieuw een themaonderzoek uit naar het schoolvak Fries. Daarbij kwamen we regelmatig enthousiasme voor het vak tegen. Toch moeten we vaststellen het op veel scholen nog steeds niet meevalt om onderwijs Fries van hoge kwaliteit te bieden. Ondanks de uitgesproken ambities en ondanks de verbeterde voorwaarden zien we het nog te weinig in de klas terug.

Daar zijn wel verklaringen voor. Zo zijn in het basisonderwijs lang niet alle leraren bevoegd en bekwaam om Fries te geven. Dat is te begrijpen, want ook niet-Friestaligen met een pabo-diploma kunnen in Friesland voor de klas staan. En in het voortgezet onderwijs is het bijvoorbeeld een belemmering dat Fries vaak een klein vak is. Is er maar één leraar Fries op school, dan is er bij ziekte niet zo snel vervanging geregeld.

Het zijn verklaringen, maar daar mag het niet bij blijven. Scholen in Friesland hebben de wettelijke taak het vak Fries te geven. Zij zullen die verantwoordelijkheid echt moeten nemen. We zien bij schoolbesturen vaak een gebrek aan sturing op het Fries. De aandacht gaat dan uit naar fusies, naar leerlingdaling of naar prestaties op de kernvakken. Maar Fries is evengoed onderdeel van de opdracht van de Friese besturen. Het is de hoogste tijd dat alle besturen ervoor gaan zorgen dat het vak op niveau wordt gegeven, in het belang van hun leerlingen. Want als scholen lage onderwijsdoelen stellen – om aan te sluiten bij de taalsituatie van leerlingen - doen ze de leerlingen tekort. We hoorden en passant tijdens het onderzoek dat een mbo-instelling uit eigen beweging Fries was gaan geven, omdat de leerlingen dat op hun stage nodig hebben. Dat zou het vmbo zich moeten aantrekken.

De provincie en de rijksoverheid kunnen verder bijdragen aan het verbeteren van de voorwaarden voor het onderwijs. Daarbij is het belangrijk dat er provinciaal én lokaal voldoende draagvlak is voor het ambitieniveau. Dat is nodig om een voldoende dekkend aanbod te krijgen en te behouden. En dat is weer van belang voor de doorgaande lijn van het primair onderwijs naar het voortgezet onderwijs en het mbo. Nu blijkt het bestaande ontheffingenbeleid onbedoeld aan scholen en besturen het signaal te geven dat het huidige niveau goed genoeg is. Het is daarbij overigens wel de vraag of alle scholen hetzelfde eindniveau in 2030 kunnen en moeten halen. De rijksoverheid zou bovendien inzichtelijk moeten maken hoeveel geld er nodig is zodat besturen het Fries goed kunnen aanbieden.

Tot slot zullen wij vanuit onze toezichtrol de besturen tijdens de vierjaarlijkse bestuursonderzoeken aanspreken op wat zij doen om de ambitie rond het Fries te realiseren. Zo nodig geven we hierbij ook herstelopdrachten. Verder zullen we in 2025 en in 2031 opnieuw onderzoek doen naar Fries in het basis- en voortgezet onderwijs. Want een vitale taal vraagt nu eenmaal aandacht, onderhoud en goed onderwijs.

drs. Monique Vogelzang
Inspecteur-generaal van het Onderwijs

INHOUD

Voorwoord 3

1 Samenvatting 8

2 Inleiding 10

3 Onderzoeksopzet 11

3.1 Onderzoeksvragen 11

3.1.1 Deelvragen 12

3.2 Methoden van onderzoek 12

3.3 Onderzoeksgroepen en respons 12

3.3.1 Semigestructureerde interviews 15

3.3.2 Schoolbezoeken 15

4 Context van het onderwijs Fries 16

4.1 Ontwikkelingen sinds 2009 16

4.1.1 Regierol van de provincie Fryslân 16

4.1.2 Ontwikkelingen vanuit het Rijk 17

4.1.3 Leerling- en studentaantallen eindexamen en lerarenopleiding Frysk 18

4.2 Kerndoelen Fries en ontheffingen 19

4.3 Conclusie 22

5 Bevindingen ten aanzien van de taalsituatie op scholen 23

5.1 Inleiding 23

5.2 De taalsituatie op scholen in Fryslân 24

5.3 Conclusie 29

6 Bevindingen ten aanzien van de onderwijskwaliteit en sturing 31

6.1 Inleiding 31

6.2 Bevindingen op het niveau van de leerling 31

6.2.1 Onderwijskwaliteit 31

6.2.2 Sturing 34

6.3 Bevindingen op het niveau van de leraar 35

6.3.1 Onderwijskwaliteit 35

6.3.2 Sturing 37

6.4 Bevindingen op het niveau van de directeur 39

6.4.1 Onderwijskwaliteit 39

6.4.2 Sturing 40

6.5 Bevindingen op het niveau van het bestuur 41

6.5.1 Onderwijskwaliteit 41

6.5.2 Sturing 42

6.6 Conclusie 43

7 Bevindingen ten aanzien van de ambities van scholen en besturen 44

7.1 Conclusie 46

8 Conclusies en aanbevelingen 47

8.1 Conclusies 47

8.2 Aanbevelingen 48

- 8.2.1 Aanbevelingen voor de korte termijn (binnen twee jaar te realiseren) 48
- 8.2.2 Aanbevelingen voor de middellange termijn (resultaten over zes jaar zichtbaar) 48
- 8.2.3 Aanbeveling voor de lange termijn voor besturen 49

9   Literatuur 50

Het vak Fries in beweging

In de afgelopen tien jaar was er veel beweging rondom het schoolvak Fries in het primair en voortgezet onderwijs. Schoolbesturen volgden de aanbevelingen uit het inspectieonderzoek van 2009 op. Zo is er nu lesmateriaal beschikbaar dat differentiatie makkelijker maakt en er zijn toetsen om de taalontwikkeling van leerlingen te kunnen meten. Ook is er een breed en gratis nascholingsaanbod beschikbaar voor leraren. Bij deze maatregelen vervulde de provincie een regierol.

In 2014 kreeg de provincie de bevoegdheid ontheffingen te verlenen aan scholen voor bepaalde kerndoelen voor het vak Fries. De provincie besloot daarbij aan te sluiten bij de bestaande situatie op de scholen door voor elke school een taalprofiel vast te stellen. Daarin staat aan welke kerndoelen nu al gewerkt wordt en aan welke nog niet. Voor de kerndoelen waaraan nog niet voldaan wordt, zijn tijdelijk ontheffingen verleend. In 2018 is in het bestuursakkoord tussen de provincie Fryslân en het Rijk het doel gesteld dat in 2030 alle scholen in het Friese taalgebied voldoen aan alle kerndoelen voor Fries.

Taalprofielen en ontheffingen leiden niet tot meer ambitie

De gesprekken die de inspectie met de besturen voerde over de te verlenen ontheffingen hebben het vak Fries opnieuw onder de aandacht gebracht. Het effect van het toekennen van de taalprofielen is echter vaak dat scholen juist niet ambitieus worden en de bestaande situatie willen handhaven. Regelmatig horen we van scholen en besturen dat het toekennen van een taalprofiel met ontheffingen voor een of meer kerndoelen niet leidde tot het formuleren van ambities. De gedachte die overheerst: als we blijven doen wat we doen, dan is dat goed genoeg. De meeste besturen laten weten dat zij niet of nauwelijks sturen op het aanbod of de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries.

Deze bevinding kan aanleiding zijn het ontheffingenbeleid te heroverwegen. Aangezien de kerndoelen streefdoelen zijn en geen beheersingsdoelen, kunnen scholen bij Fries - net als bij de andere vakken - met alle leerlingen aan dezelfde kerndoelen werken. In de (verwachte) beheersing van de onderdelen van het vak kan dan afhankelijk van de leerlingpopulatie gedifferentieerd worden. Zo gebeurt dat ook bij andere vakken.

Kansen

Sinds 2010 heeft een aantal scholen zich ontwikkeld op het gebied van Fries. Zo zijn er nu veel meer *trijetalige skoallen* (scholen die in het Nederlands, Engels en Fries onderwijzen) dan toen. Wel zien we nu dat minder dan de helft van de leerlingen (zowel in het primair onderwijs als in het voortgezet onderwijs) zegt de lessen Fries (of de projectweek Fries) leuk en leerzaam te vinden. Tegelijkertijd zeggen leerlingen in gesprekken met inspecteurs dat ze Fries een belangrijk vak vinden en dat zij graag beter Fries willen leren spreken en verstaan. Het is nu aan de scholen om de lat hoger te leggen en niet uit te gaan van lage onderwijsdoelen om aan te sluiten bij de taalsituatie van de leerlingen. Dit geldt zowel voor het primair onderwijs als voor het voortgezet onderwijs.

Sommige scholen in het voortgezet onderwijs vallen onder een bestuur dat ook mbo-onderwijs biedt. In het mbo is Fries geen verplicht vak. Toch wordt het op Friese mbo-opleidingen steeds vaker wel gegeven. De studenten lopen immers stage in Friestalige bedrijven en zullen na hun opleiding ook gaan werken in een Friestalige omgeving. Het verdient aanbeveling om te kijken of het Fries juist in het vmbo meer aandacht kan krijgen. VO- en mbo-besturen zouden dit samen kunnen onderzoeken. Vmbo-leerlingen - doorgaans de latere mbo-studenten - hebben baat bij een goede spreek- en luistervaardigheid. Daar zou meer de nadruk op moeten liggen in het vmbo-onderwijs. Het verbeteren van taalvaardigheid wordt niet bereikt

in een enkele projectweek per jaar, zoals bij veel VO scholen met lage profielen het geval is, maar juist met het vak wekelijks op het lesrooster.

Uit de schoolbezoeken blijkt overigens dat er ook (vmbo-)scholen zijn waar het Fries de voertaal is, zonder dat dit bewust gebeurt. Leerlingen en leraren spreken dan onderling Fries, ook in instructie- en stagesituaties. Bij sommige praktijkvakken, zoals zorg en welzijn, ziet de docent het belang van het verstaan en spreken van Fries voor de toekomstige beroepspraktijk. Het is zaak voor besturen om deze initiatieven van individuele leraren te bundelen tot structureel beleid.

Leraren zouden het grote nascholings- en begeleidingsaanbod omtrent Fries - dat vaak gratis beschikbaar is - beter en vaker kunnen benutten. Als leraren beter bekwaam zijn, komt dat het onderwijsaanbod in alle onderwijssoorten ten goede. Het nascholingsaanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van goed onderwijs Fries.

Belemmeringen

Een belemmering voor de ontwikkeling van het vak Fries, met name in het voortgezet onderwijs, is de daling van het aantal leerlingen in de provincie. Fries is een klein vak dat vaak door één leraar gegeven wordt, als er al een leraar Fries is. Bij een daling van het leerlingenaantal is het duurder om een klein vak te behouden. En als die ene leraar uitvalt, kan het voorkomen dat leerlingen langere tijd geen Friese les hebben.

Bovendien hebben besturen soms logischerwijs meer aandacht voor fusies, het onderwijsaanbod in de kernvakken of voor de daling van het aantal leerlingen dan voor de ontwikkeling van het vak Fries. Dit speelt zowel in het voortgezet onderwijs als in het primair onderwijs.

Er zijn besturen die actief zoeken naar oplossingen om de genoemde belemmeringen weg te nemen. Zo kan een fusie of een samenwerking leiden tot meer mogelijkheden voor het Fries. Besturen kunnen leraren Fries bijvoorbeeld gezamenlijk aanstellen, zodat op alle scholen van de besturen lessen Fries worden gegeven.

Uit het onderzoek blijkt dat het niet duidelijk is hoeveel geld besturen nodig hebben om een aanbod Fries van voldoende kwaliteit te realiseren. Wel vinden besturen dat de huidige bekostiging tekortschiet. De rijksbekostiging voor Friese scholen is niet hoger dan elders, terwijl Fries wel een extra verplicht vak is.

Toezicht

Besturen ervaren het themaonderzoek van de inspectie als stimulerend. Dit was ook zo in 2009. Het feit dat de inspectie vraagt naar het Fries stimuleert een deel van de besturen en scholen om er zelf over na te denken. Soms leidt dat tot het maken van plannen en in enkele gevallen tot een toename van zogeheten *trijetalige skoallen* in het primair onderwijs. Verreweg de meeste besturen zeggen dat ze verwachten dat de inspectie op dezelfde manier toezicht houdt op het Fries als op de rest van het aanbod. Als daar herstelopdrachten bij horen, moeten die ook gegeven worden.

Maar ook zonder de geheven vinger van de toezichthouder zou het onderwijs Fries van goede kwaliteit moeten zijn. Dat is immers de verantwoordelijkheid van de besturen. Nu zien we dat Fries te vaak een ondergeschoven kindje is in het onderwijsaanbod. Als in het voortgezet onderwijs de leraar bijvoorbeeld ziek is, wordt die niet vervangen. Toch vraagt de wet dat alle Friese scholen Fries geven. Het is belangrijk dat de besturen zich inzetten voor kwalitatief goed onderwijs in het Fries op al hun scholen. De inspectie heeft daarbij een stimulerende rol door herstelopdrachten te geven als dat nodig is.

2 Inleiding

De inspectie doet periodiek een themaonderzoek naar Fries in het onderwijs. We voerden dit themaonderzoek uit in schooljaar 2018/2019. We brachten de stand van zaken in beeld van het primair en voortgezet onderwijs. Waar mogelijk vergeleken we dit met de resultaten uit het vorige themaonderzoek naar Fries, dat in 2009 plaatsvond. Tegelijkertijd sluiten we in dit rapport aan bij de veranderde onderwijspraktijk en het veranderde toezicht op scholen en besturen. Zo gaan we in tegenstelling tot in 2009 bijvoorbeeld uitgebreid in op de rol en verantwoordelijkheid van schoolbesturen bij het vak Fries.

In 2009 deden we onder meer de volgende aanbevelingen over het volgen van de ontwikkeling van leerlingen: zorg voor een leerlingvolgsysteem gericht op het Fries en zorg voor extern genormeerde toetsen. Andere belangrijke aanbevelingen hadden betrekking op nascholing voor leraren en op het ontheffingenbeleid. We deden de aanbeveling om te zorgen voor voldoende nascholingsaanbod voor leraren, gericht op het onderhouden van bekwaamheden om Fries te geven. Verder bevalen we aan helderheid te scheppen in het verlenen van ontheffingen voor het voldoen aan bepaalde kerndoelen. Aan deze beide aanbevelingen is gevolg gegeven en de provincie vervulde hierbij een regierol.

Het doel van het themaonderzoek dat we in schooljaar 2018/2019 uitvoerden is enerzijds om vast te stellen hoe besturen zicht houden op de kwaliteit van het vak Fries. Anderzijds is het doel om na te gaan hoe leerlingen, leraren, directeuren en schoolbestuurders de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries nu ervaren.

3 Onderzoeksopzet

De inspectie doet periodiek themaonderzoek naar het vak Fries. Het doel van het themaonderzoek dat we in schooljaar 2018/2019 hebben uitgevoerd is enerzijds om vast te stellen hoe besturen zicht houden op de kwaliteit van het vak Fries. Anderzijds is het doel om na te gaan hoe leerlingen, leraren, directeuren en schoolbestuurders de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries nu ervaren. Ook was het doel om een vergelijking te maken met de stand van zaken in 2009.

We verzamelden zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs gegevens door middel van vragenlijsten op vier niveaus: leerlingen, leraren, directeuren/rectoren en besturen. Daarnaast hielden we interviews met een deel van de besturen. Om deze data te kunnen illustreren met praktijkvoorbeelden voerden we ook schoolbezoeken uit.

Het onderzoek is uitgevoerd in het primair onderwijs (po) en het voortgezet onderwijs (vo). De geformuleerde onderzoeksvragen zijn van toepassing op beide schooltypes. In dit hoofdstuk noemen we eerst de onderzoeksvragen. Daarna beschrijven we de onderzoeksopzet. Voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksmethode en de analyse verwijzen we naar het technische rapport dat op aanvraag via de website van de inspectie verkregen kan worden (Inspectie van het onderwijs, 2019).

3.1 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van ons onderzoek luidt: *“Wat is de ervaren kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs en hoe geven Friese schoolbesturen invulling aan hun verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van dit onderwijs.”*

Deze hoofdvraag sluit aan bij de manier waarop de inspectie sinds 2017 het toezicht op besturen uitoefent. Vanaf dat moment beoordeelt de inspectie in de instellingsonderzoeken altijd de kwaliteitszorg van het bestuur. Het uitgangspunt is dat het bestuur, als eindverantwoordelijke voor de onderwijskwaliteit, beleid voert dat erop gericht is de kwaliteit te bewaken en te bevorderen. Dat geldt ook voor de kwaliteit van het onderwijs in het vak Fries. Vandaar dat we de besturen hierop bevraagd hebben in dit themaonderzoek. Aan de andere groepen stelden we vragen over de ervaren kwaliteit van het onderwijs. Zo vroegen we bijvoorbeeld aan leerlingen, leraren en directeuren of en hoe er in de lessen Fries rekening gehouden wordt met verschillen in taalvaardigheid tussen moedertaalsprekers en niet-moedertaalsprekers. Dit soort ervaren kenmerken van onderwijskwaliteit is ingekleurd met de observaties van inspecteurs tijdens de schoolbezoeken.

De onderzoeksopzet richtte zich op uitspraken te kunnen doen over de volgende onderdelen die bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs:

- Het aantal uren Fries op het lesrooster (in het primair onderwijs in de groepen 5 tot en met 8, in het voortgezet onderwijs in de onderbouw: het eerste en tweede leerjaar).
- De bevoegdheden van leraren.
- De door de leraar zelf ervaren bekwaamheid in het geven van Fries.
- De overeenkomst van het aanbod met het taalplan van de school.
- Het gebruik van lesmethodes Fries en lesmaterialen Fries.
- Een beeld van de kwaliteit van het didactisch handelen in de lessen Fries, waaronder het rekening houden met de verschillen in de taalvaardigheid van leerlingen.

We wilden met het onderzoek ook uitspraken kunnen doen over de volgende onderdelen van de sturing door het bestuur en de directie op de kwaliteit van het onderwijs Fries:

- Gestelde doelen in het schoolplan en het taalplan ten aanzien van het onderwijs Fries.
- Het systematisch volgen van de taalontwikkeling Fries van leerlingen.
- Sturing op de kwaliteit van het didactisch handelen.
- Zicht op de mening van leerlingen over de lessen Fries.

Verder is aan alle groepen gevraagd naar Friestaligheid. Op het niveau van leerlingen, leraren en directeuren vroegen we naar de instructietaal bij andere vakken en de omgangstaal in de school met leerlingen en collega's. Aan de leerlingen vroegen we ook naar de voertaal buiten school.

Tijdens het themaonderzoek hebben we geen herstelopdrachten gegeven als bleek dat de bestuurlijke kwaliteitszorg niet of onvoldoende gericht was op het onderwijs Fries. Dit is wel besproken met het bestuur.

3.1.1 *Deelvragen*

1. Wat is volgens besturen de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs en in hoeverre is dit ten opzichte van het (vorige) inspectieonderzoek in 2009 gewijzigd?
2. In hoeverre hebben besturen zicht op het onderwijs in de Friese taal in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs en in hoeverre sturen zij op de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal?
3. In hoeverre hebben besturen zicht op de uitvoering van het taalplan op hun scholen?
4. In hoeverre voldoen de scholen aan de doelen die ze in hun taalplan hebben verwoord en die passen bij hun taalprofiel?

3.2 **Methoden van onderzoek**

Het huidige onderzoek kent twee kernonderdelen:

- Een survey-onderzoek op de populatie van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs in Fryslân: vragenlijsten die onder alle leerlingen, leerkrachten, schooldirecties en schoolbesturen in het Friese primair en voortgezet onderwijs zijn uitgezet.
- Semigestructureerde interviews met een selectie van besturen van scholen voor primair en voortgezet onderwijs in Fryslân.

Om deze data te illustreren met praktijkvoorbeelden bezochten inspecteurs een aantal scholen. Tijdens de schoolbezoeken observeerden zij lessen aan de hand van observatieformulieren en voerden ze semigestructureerde gesprekken met leerlingen, leraren en directie. De gegevens die we in dit verdiepend onderzoek ophaalden zijn illustratief en vormen daarmee geen basis voor de antwoorden op de onderzoeksvragen. Op deze manier kregen we een indruk van de uitvoering van en attitude ten opzichte van het Fries in de praktijk. Deze indrukken geven we in dit rapport weer in de vorm van schoolportretten.

3.3 **Onderzoeksgroepen en respons**

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van dit onderzoek is op meerdere manieren bewaakt. Er zijn allereerst verschillende instrumenten (literatuur, vragenlijsten, interviews, observaties) gebruikt om via triangulatie een betrouwbaar beeld te krijgen van de sturing op kwaliteit en de ervaren kwaliteit van het aanbod Fries. In de tweede plaats zijn de semigestructureerde interviews en de schoolbezoeken uitgevoerd door ervaren inspecteurs die affiniteit hebben met het Fries. In de derde plaats is de respons op de vragenlijsten hoog. Met deze vragenlijsten zijn de ervaring en het

perspectief van meerdere respondentgroepen (leerlingen, leraren, directeuren/rectoren en besturen) in kaart gebracht. De hoge respons van verschillende respondentgroepen maakt dat dit onderzoek een betrouwbaar beeld geeft van het onderwijs in de Friese taal.

Survey-onderzoek

Het laatste themaonderzoek Fries is gedaan in 2009. Om een vergelijking te kunnen maken met de stand van zaken in 2009 zijn voor leraren, directeuren en bestuurders dezelfde vragenlijsten gebruikt. Daarnaast voegden we een aantal vragen toe omdat we meer zicht wilden krijgen op de bestuurlijke kwaliteitszorg voor het Fries. Sinds 2017 is de kwaliteitszorg van besturen voor de inspectie het aangrijpingspunt voor het toezicht. De verzamelde gegevens zijn dus zowel vergelijkbaar met die van 2009 als in lijn met de huidige werkwijze van de inspectie.

De vragenlijsten zijn onder leerlingen, leerkrachten, schooldirecties en schoolbesturen van vrijwel alle Friese scholen voor primair en voortgezet onderwijs uitgezet. Scholen met een volledige ontheffing van de kerndoelen vormden hierop de uitzondering. Dit zijn de scholen op de Waddeneilanden en enkele scholen in de Stellingwerven.

Bij elk van de onderzoeksgroepen is via een digitale vragenlijst informatie verzameld over de verschillende kenmerken van de kwaliteit van het onderwijs Fries en de sturing daarop. Aan leerlingen is niet direct gevraagd naar sturing, maar wel naar mogelijke effecten daarvan. Zo hebben we bijvoorbeeld gevraagd of hun leraar weleens vraagt wat zij van de lessen en het lesmateriaal Fries vinden.

De vragenlijsten voor leerlingen in het primair onderwijs zijn uitgezet onder alle leerlingen op een Friese school in de groepen 6, 7 en 8. De leerlingen in de lagere groepen zijn niet bevraagd omdat de formulering van de vragen niet voldoende toegespitst was op deze jonge kinderen. Als er in lagere groepen ook Fries wordt gegeven, is dit in de schoolbezoeken ter sprake gekomen. In het voortgezet onderwijs is de vragenlijst uitgezet onder alle leerlingen in de onderbouw omdat Fries daar een verplicht vak is. We verzochten de scholen om de vragenlijst af te nemen bij de klassen waar Fries gegeven wordt. Dit kunnen eerste klassen zijn, maar ook tweede of derde klassen, afhankelijk van de keuze die de school daar zelf in maakt.

De vragenlijsten voor leerkrachten zijn in het primair onderwijs uitgezet onder alle leraren. In het voortgezet onderwijs zijn deze alleen uitgezet onder leraren Fries.

We hebben zowel schooldirecties als schoolbesturen per mail geïnformeerd over het themaonderzoek. In deze aankondiging vroegen we hun om de vragenlijst in te vullen en om deze uit te zetten onder leerlingen en leerkrachten. Na de eerste aankondiging hebben we zowel de scholen als de schoolbesturen meerdere malen per mail en telefoon aan het onderzoek herinnerd.

Via de vragenlijsten hebben we de ervaren kwaliteit van het onderwijs gemeten door te vragen naar de perceptie van de respondenten. Dit heeft als gevolg dat ook andere zaken van invloed kunnen zijn op de antwoorden, zoals eventuele belangen van de invullers of simpelweg de afnameconditie van de vragenlijsten.

Respons

Om gegevens op bestuursniveau te verzamelen, verstuurdde we vragenlijsten naar 67 schoolbesturen met vestigingen in Friesland, zowel voor primair onderwijs als voortgezet onderwijs. Voor het voortgezet onderwijs geldt dat alle besturen met een of meer vestigingen in Fryslân zijn benaderd, ook als de meerderheid van de scholen of vestigingen zich buiten die provincie bevindt. Van de 67 besturen vulden 59 de vragenlijst in (42 besturen primair onderwijs en 17 voortgezet onderwijs, zie tabel 3.3a.). De spreiding in bestuursgrootte is vergelijkbaar met de spreiding in

bestuursgrootte onder alle besturen van Friese scholen en dus representatief voor de gehele populatie.

Van de 393 aangeschreven scholen voor primair onderwijs vulde 83,7 procent de directievragenlijst in. Er ontbreken 64 scholen, ofwel 16,3 procent van de benaderde groep. De verdeling van de taalprofielen onder deze scholen is op een vergelijkbare manier gespreid over de taalprofielen in de gehele scholenpopulatie. De 329 schooldirecties voor primair onderwijs horen bij 39 verschillende besturen en liggen verspreid over de provincie. De respondenten vormen dus een representatieve groep.

In het voortgezet onderwijs stelden we vragenlijsten open voor de vestigingsdirecties van 82 vestigingen. Daarvan vulden 51 directeuren de vragenlijst in, ofwel 61,4 procent van het totaal. De non-respons is dus 38,6 procent. De 51 directies in het voortgezet onderwijs vallen onder 20 verschillende besturen (van de 23) en bevinden zich, net zoals de directies in het primair onderwijs, gespreid over de provincie. Wat betreft de spreiding in taalprofielen valt op dat een relatief groot deel van schooldirecties met een C2-profiel reageerde. Er is een respons van 11 van de in totaal 13 directies met dit taalprofiel.

Tabel 3.3a. Respons op de vragenlijsten, po = primair onderwijs, vo = voortgezet onderwijs.

	Totaal (N populatie)	Respons (n)	Respons %
Besturen po	44	42	95,5
Besturen vo	23	17	73,9
Directeuren po	393	329	83,7
Directeuren/rectoren vo	82	51	61,4
Leraren po	Onbekend	1.201	Onbekend
Leraren vo	Onbekend	67	Onbekend
Leerlingen po	Onbekend	10.109	Onbekend
Leerlingen vo	Onbekend	1.025	Onbekend

De vragenlijst voor leraren in het primair onderwijs is in totaal ingevuld door 1.201 leraren, verdeeld over 290 scholen. De vragenlijst voor leraren in het voortgezet onderwijs is ingevuld door 67 leraren, verdeeld over 33 scholen. We kunnen niet vaststellen wat deze respons zegt over de respons van de totale groep leraren. We weten namelijk niet hoeveel leraren Fries er aan een school verbonden zijn (voortgezet onderwijs) of hoeveel leraren per school Fries geven in hun groep (primair onderwijs). Op schoolniveau zien we dat de verdeling van de taalprofielen in de responsgroep van de leraren uit het primair onderwijs goed overeenkomt met de verdeling van de taalprofielen over de totale scholenpopulatie. In het voortgezet onderwijs zien we dat op schoolniveau de verdeling van de taalprofielen in de responsgroep van de leraren in het voortgezet onderwijs redelijk goed overeenkomt met de verdeling van taalprofielen over de totale schoolpopulatie.

De vragenlijst voor leerlingen in het primair onderwijs is in totaal door 10.109 leerlingen uit groep 6, 7 en 8 ingevuld, verdeeld over 280 scholen (van de 393). De respons was gelijk verdeeld over 3 groepen. De vragenlijst voor leerlingen in het voortgezet onderwijs is ingevuld door 1.025 leerlingen, verdeeld over 23 scholen (van de 82). Meer dan 85 procent van deze respondenten zat in het eerste leerjaar.

We kunnen niet vaststellen wat deze respons zegt over de totale groepen leerlingen. Scholen mogen namelijk zelf bepalen in welke groep(en) of in welke onderbouwklas(sen) zij Fries geven. Wel lijken de leerlingen uit het primair onderwijs die reageerden, representatief te zijn voor alle Friese scholen. De taalprofielen van deze responsgroep komen namelijk overeen met de verdeling van de taalprofielen over de totale scholenpopulatie. In het vo zien we dat de groep met taalprofiel C2 ondervertegenwoordigd is in de responsgroep vo-leerlingen.

3.3.1 *Semigestructureerde interviews*

Op het niveau van de besturen is naast de vragenlijsten ook informatie verzameld door semigestructureerde gesprekken te voeren. De semigestructureerde gesprekken met besturen zijn gevoerd met de helft van de Friese po en vo besturen. Bij het maken van de selectie is rekening gehouden met de toezichthistorie en de verdeling van verschillende taalprofielen over de besturen. Besturen waar een regulier bestuursonderzoek zou plaatsvinden zijn bij vo meegenomen in de selectie.

In totaal hebben inspecteurs gesprekken gevoerd bij 38 Friese po- en vo-besturen (28 besturen po en 10 vo). De verdeling van profielen in de groep besturen waar semigestructureerde interviews bij afgenomen komt goed overeen met de verdeling van profielen in de totale populatie.

3.3.2 *Schoolbezoeken*

Om de bevindingen uit de vragenlijsten te kunnen illustreren met praktijkvoorbeelden legden we schoolbezoeken af. Dit verdiepende onderzoek (niet gericht op dataverzameling) vond plaats bij scholen met een inspectie-oordeel voldoende of goed en zijn verdeeld over de verschillende taalprofielen. We bezochten 9 scholen in het voortgezet onderwijs en 31 scholen in het primair onderwijs. Tijdens de schoolbezoeken observeerden we lessen en voerden we gesprekken met leerlingen, leraren en de directie. Op alle scholen in het primair onderwijs zijn 3 lessen Fries geobserveerd (in totaal 63 lessen) en op alle scholen in het voortgezet onderwijs tussen de 0 1 en 3 lessen of onderdelen van projecten Fries (totaal 11 observaties). De lesobservaties waren te klein in aantal om conclusies te kunnen trekken over de kwaliteit van het aanbod. De voorbeelden die we aanhalen uit de observaties zijn dan ook niet bedoeld als algemene uitspraak over de kwaliteit.

Hoewel de verdiepende onderzoeken in de huidige vorm aanvullende informatie leverden over de ervaren kwaliteit, hebben we de wens om deze vorm van triangulatie in een volgend onderzoek steviger neer te zetten. De verdiepende onderzoeken kunnen - mits uitgevoerd bij een groot aantal scholen - een betrouwbaarder beeld geven van de kwaliteit van het aanbod dan alleen het beeld uit de vragenlijsten.

In deze rapportage zijn schoolportretten opgenomen die een weergave zijn van de observaties en de gesprekken van de inspecteurs op de scholen.

---

1 In een geval was de leraar Fries ziek en vielen de lessen dus uit ten tijde van het schoolbezoek.

4 Context van het onderwijs Fries

4.1 Ontwikkelingen sinds 2009

Sinds het laatste themaonderzoek van de inspectie zijn er ontwikkelingen geweest die invloed hebben gehad op het onderwijs Fries. In dit hoofdstuk staan we stil bij deze ontwikkelingen. Soms gaat het om aanbevelingen uit het themaonderzoek die zijn opgevolgd, soms om ontwikkelingen in beleid of in de context van de scholen en besturen.

4.1.1 *Regierol van de provincie Fryslân*

4.1.1.1 *Ontheffingen van kerndoelen Fries*

In 2014 kreeg de provincie Fryslân de bevoegdheid scholen tijdelijk ontheffing te verlenen voor het aanbieden van een of meerdere kerndoelen. Eerder lag die bevoegdheid bij het Rijk en kon alleen een volledige ontheffing verleend worden aan scholen in Fryslân, maar buiten het Friese taalgebied. Zo hadden tot 2014 scholen op de Waddeneilanden en in de Stellingwerven een ontheffing voor het geven van Fries.

Binnen het huidige ontheffingsbeleid kan de provincie ook een gedeeltelijke ontheffing verlenen voor Fries. Zo kunnen scholen tijdelijk een ontheffing krijgen voor het aanbieden van een of enkele kerndoelen (paragraaf 3.2). De bedoeling van dit beleid was om scholen enerzijds een passende mogelijkheid te bieden om te voldoen aan de kerndoelen die zij al aanboden en anderzijds te stimuleren om toe te groeien naar het aanbieden van alle kerndoelen. Het idee daarachter was om mogelijkheden te koppelen aan ambitie.

Dankzij de inspanningen van de provincie rondom dit beleid hebben alle Friese scholen een taalplan waarin is vastgelegd wat de school doet aan de verschillende kerndoelen Fries. Op basis hiervan zijn eventueel tijdelijk ontheffingen verleend voor de kerndoelen die de school nog niet aanbiedt. In paragraaf 3.2 is te lezen welke scholen welke taalprofielen (en dus tijdelijke ontheffingen) hebben.

4.1.1.2 *Leerlingvolgsysteem en lesmateriaal*

Aangespoord door de provincie kwam in 2016 het leerlingvolgsysteem Grip beschikbaar voor scholen. Dit leerlingvolgsysteem bevat methode-onafhankelijke toetsen gericht op leesbegrip en woordenschat. Ook bevat Grip observatie-instrumenten waarmee leraren kunnen vaststellen welk niveau leerlingen hebben op het gebied van spreken en gesprekken voeren. Hiermee is een aanbeveling uit het themaonderzoek van 2009 opgevolgd.

Alle scholen die werken met het lesmateriaal van de methode Spoor 8 (po, ongeveer 145 scholen) en Searje 36 (vo, ongeveer 35 vestigingen) kunnen gebruikmaken van Grip. Ook kunnen deze scholen begeleiding krijgen bij de implementatie van de methode en het leerlingvolgsysteem. Deze lesmethodes zijn digitaal en bieden meer mogelijkheden voor niveaudifferentiatie dan de lesmaterialen die in 2009 beschikbaar waren. Het is niet bekend hoeveel scholen die met de lesmethodes werken ook gebruik maken van Grip.

4.1.1.3 *Kurrikulum Frysk*

In 2018 is het ontwikkeltraject gestart voor de herziening van de kerndoelen. Voor het vak Fries loopt dit ontwikkeltraject parallel aan het traject van de andere vakken. In tegenstelling tot de andere vakken is bij Fries niet het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) maar de provincie Fryslân de opdrachtgever. De ontwikkeling van de nieuwe kerndoelen voor Fries loopt nog en in dit themaonderzoek zijn de nu geldende kerndoelen besproken met de scholen.

In het onderzoek werd duidelijk dat scholen met name het huidige kerndoel Positieve attitude ten opzichte van de Friese taal en cultuur heel verschillend invullen. De scholen die alleen dit kerndoel aanbieden of dit kerndoel en nog één ander kerndoel (luisteren in het primair onderwijs en informele gesprekken voeren in het voortgezet onderwijs) geven niet structureel lessen Fries. Meestal bestaat het

aanbod uit een projectweek waarin excursies of taken worden uitgevoerd die iets met Fryslân te maken hebben. Deze activiteiten zijn vrijwel altijd losgekoppeld van taalonderwijs. Leerlingen ervaren deze activiteiten, zo vertellen ze de inspecteurs, niet als lessen in het vak Fries.

Scholen die wel meerdere kerndoelen aanbieden combineren het kerndoel Positieve attitude... meestal met de talige kerndoelen. Uit recent onderzoek naar meertaligheid blijkt dat het positief waarderen van taal en cultuur binnen de taalles en andere vakken leidt tot een optimalisatie van de leerprestaties (Agirdag en Kambel 2018; Le Pichon-Vorstman, 2013). Deze beide constatering - de soms minimale invulling van scholen en de wetenschap dat positieve aandacht voor meertaligheid leerprestaties gunstig beïnvloedt - zouden meegenomen moeten worden in de bijstelling van de kerndoelen. Integratie van het kerndoel 'positieve attitude...' in de talige kerndoelen ligt voor de hand. Scholen kunnen dan niet meer slechts het kerndoel 'positieve attitude...' aanbieden. Dit kan leiden tot een steviger aanbod Fries.

4.1.2 *Ontwikkelingen vanuit het Rijk*

4.1.2.1 *Financiering van het onderwijs Fries*

In het voorjaar van 2019 presenteerde de provincie de taalprofielen aan alle bestuurders en sprak zij de ambitie uit om in 2030 geen ontheffingen meer te verlenen voor het Fries. Om scholen in staat te stellen aan die ambitie te voldoen stellen het Rijk en de provincie een bedrag per leerling ter beschikking: de materiële instandhouding Fries (MIF). Deze MIF-gelden zijn bedoeld om lesmateriaal van te kopen. Hoe meer een school nu al doet aan Fries (hoe hoger het taalprofiel), hoe meer geld de school per leerling krijgt.

De rijksbekostiging voor scholen in Fryslân wijkt niet af van die in andere provincies. Wel financiert de provincie een deel van de kosten die besturen maken voor het aanstellen van een leraar Fries. In 2010 adviseerde de stuurgroep Decentralisatie Friese taal naar de provincie Fryslân over de decentralisatie van bevoegdheden van het Rijk naar de provincie (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2010). Een van de adviezen van de stuurgroep was om de kosten van het onderwijs Fries beter in beeld te brengen, zodat ook de bekostiging geëvalueerd kon worden. In de recente herziening (vereenvoudiging) van de onderwijsbekostiging (die ingaat in 2021) is dit advies echter niet betrokken. Wel wordt in 2019 een onderzoek uitgevoerd naar de toereikendheid van de bekostiging van het vo in het algemeen.

De provincie bekostigt en organiseert scholingsmogelijkheden voor leraren Fries. Zo is er een door de provincie gefinancierd nascholingsaanbod ontwikkeld bij de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en bij Cedin. Scholen kunnen ook gratis begeleiding krijgen van deze aanbieders om hun onderwijs Fries verder te verbeteren.

Over de precieze bijdragen vanuit het Rijk en de provincie zijn gegevens beschikbaar die voortvloeien uit de bestuursafspraken 2013-2018 en uit de bestuursafspraken 2019-2024. Deze gaan enerzijds over de bijdrage aan de materiële instandhouding van het Fries en anderzijds om vrijer besteedbare bekostiging (bijvoorbeeld om een leraar van te betalen).

Tabel 4.1a. geeft een overzicht van de bijdrages van het Rijk en de provincie Fryslân aan onderwijs Fries in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. In 2018 stonden er bij Friese scholen voor primair onderwijs 55.433 leerlingen ingeschreven. In het Friese voortgezet onderwijs stonden 38.287 leerlingen ingeschreven.

Tabel 4.1a. De structurele financiële bijdrage van de overheid, naast de lumpsum, in euro aan Fries in het funderend onderwijs.

Onderdeel	2019	2020
MIF po	394.600	402.500
MIF vo	66.500	67.800
Basisvoorziening Fries (Rijk)	-	174.000
Lesuren Fries (provincie)	195.000	178.000

Naast deze structurele bijdragen is het voor scholen mogelijk om bij de provincie een tijdelijke subsidie aan te vragen, bijvoorbeeld voor het ontwikkelen van meertalig onderwijs of een doorlopende leerlijn.

4.1.3 *Leerling- en studentaantallen eindexamen en lerarenopleiding Frysk*

De afgelopen vijf jaar is het aantal leerlingen dat eindexamen Fries doet toegenomen (tabel 4.1b.). De stijging van het aantal examenkandidaten zit in de gemengde-theoretische leerweg (vmbo-gt) van het vmbo. Op de havo en het vwo kunnen we geen trend onderscheiden.

Tabel 4.1b. Aantal examenkandidaten Fries en gemiddeld cijfer per schoolsoort per jaar in de periode 2015-2018.

	Vmbo-gt Aantal leerlingen	Gemiddeld cijfer	Havo Aantal lln	Gemiddeld cijfer	Vwo Aantal lln	Gemiddeld cijfer
2015	35	6,9	23	6,9	26	6,9
2016	59	7,0	23	7,2	21	6,9
2017	73	6,7	17	6,7	17	6,5
2018	88	6,3	29	6,3	21	7,1

Bron: DUO open data

Hoewel we zien dat de groep vmbo-gt-leerlingen die examen doet groter wordt, blijft het aantal leerlingen dat examen Fries doet nog steeds klein. In 2018 waren er op Friese scholen in totaal 2.686 examenkandidaten vmbo-gt, 2.192 examenkandidaten havo en 1.123 examenkandidaten vwo (DUO open data). Per afdeling deed dus respectievelijk 3,3 procent, 1,3 procent en 1,9 procent van de kandidaten van de Friese vo-scholen examen Fries.

Het aantal studenten dat begint aan een lerarenopleiding Fries laat door de jaren heen een grillig beeld zien (tabel 4.1c.). In 2017 startten acht studenten aan de tweedegraads opleiding aan de NHL in Leeuwarden en achttien studenten aan de eerstegraads lerarenopleiding aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG).

Tabel 4.1c. Aantal ingeschreven studenten hbo Fries per onderwijstype in de periode 2014-2018.

Aantal ingeschreven studenten hbo Fries	Onderwijs- type	Onderwijs- type	2014	2015	2016	2017	2018
Opleiding tot leraar voortgezet onderwijs van de tweede graad in Fries	deeltijd onderwijs	bachelor	3	1	4	5	4
Opleiding tot leraar voortgezet onderwijs van de tweede graad in Fries	deeltijd onderwijs	propedeuse bachelor	4	8	2	3	4
Opleiding tot leraar voortgezet onderwijs van de tweede graad in Fries	voltijd onderwijs	bachelor	0	1	1	3	3
Opleiding tot leraar	voltijd	propedeuse	3	3	4	0	0

voortgezet onderwijs van de tweede graad in Fries	onderwijs	bachelor					
---	-----------	----------	--	--	--	--	--

Bron: DUO open data

Meer NT2-leerlingen en FT2-leerlingen

In 2009 constateerden we al dat het voor Friese scholen een grote uitdaging is om goed onderwijs Fries te geven. Moeilijkheden waren bijvoorbeeld het gebrek aan bevoegde leraren Fries, maar ook het groeiend aantal leerlingen dat in het Nederlands opgevoed werd, waardoor Fries meer en meer als vreemde taal onderwezen moest worden.

In 2012 is de kernvakkenregeling ingevoerd en daarmee werden de talen Nederlands en Engels onderdeel van de zak- slaagregeling in het voortgezet onderwijs. Deze vakken werden hiermee belangrijker gemaakt.

In 2014 en 2015 nam de instroom van asielzoekers toe (IND asiel trends 2014, 2015), en een aanzienlijk deel kwam in de noordelijke provincies te wonen (COA, 2019). Daardoor nam het aantal NT2-leerlingen toe.

Van de Friese leraren en scholen vroegen deze ontwikkelingen hogere stuurmanskunst in het talenonderwijs. Het is een uitdaging om te laveren tussen het Nederlands, Fries als minderheidstaal, Engels en de verschillende migrantentalen. Deze talen komen samen in de klaslokalen. Recent onderzoek laat echter ook zien dat het benutten van meertaligheid in het onderwijs een kans is om leerprestaties te optimaliseren (Duarte en Günther, 2018).

Schoolportret

School voor voortgezet onderwijs met een A-profiel

De school is een van de vier meertalige VO (MVO) scholen in Fryslân. Deze keuze voor meertalig onderwijs is goed doordacht en verankerd in beleid. Leerlingen kiezen er bewust voor om wel of niet aan de meertalige stroom deel te nemen. In de meertalige stroom worden de vakken gym en geschiedenis in het Fries gegeven en de leraren en leerlingen worden gestimuleerd om ook tijdens andere vakken Fries te spreken. De vakken wiskunde en 'project' worden in het Engels gegeven.

De school integreert bij de genoemde vakken het aanbieden van taal en vakinhoud. De taal wordt functioneel gebruikt en het is de bedoeling dat leerlingen feedback krijgen op hun taalvaardigheid.

Gedurende het schooljaar zijn er meerdere buitenschoolse activiteiten die met de Friese cultuur te maken hebben. Zo gaan leerlingen bijvoorbeeld fierljeppen en kaatsen. Soms zijn deze activiteiten gecombineerd met internationalisering en nemen ook uitwisselingsleerlingen deel. De Friese leerlingen maken dan programma's of folders in het Engels en Fries voor hen.

Hoewel de leerlingen tevreden zijn over de projecten en de lessen, vinden ze wel dat de lessen leerzamer zouden kunnen. Volgens hen is een belangrijke tip voor de leraren om meer rekening te houden met verschillen en om meer aandacht te hebben voor spreekvaardigheid. De leerlingen vinden meertaligheid allemaal belangrijk.

4.2

Kerdoelen Fries en ontheffingen

Kerdoelen bestaan voor alle vakken die in het funderend onderwijs verplicht onderwezen worden. Het zijn globaal geformuleerde 'aanboddelen'. Dit wil zeggen dat scholen met alle leerlingen moeten werken aan de kerndoelen, maar dat niet alle leerlingen uiteindelijk per kerndoel hetzelfde beheersingsniveau bereiken.

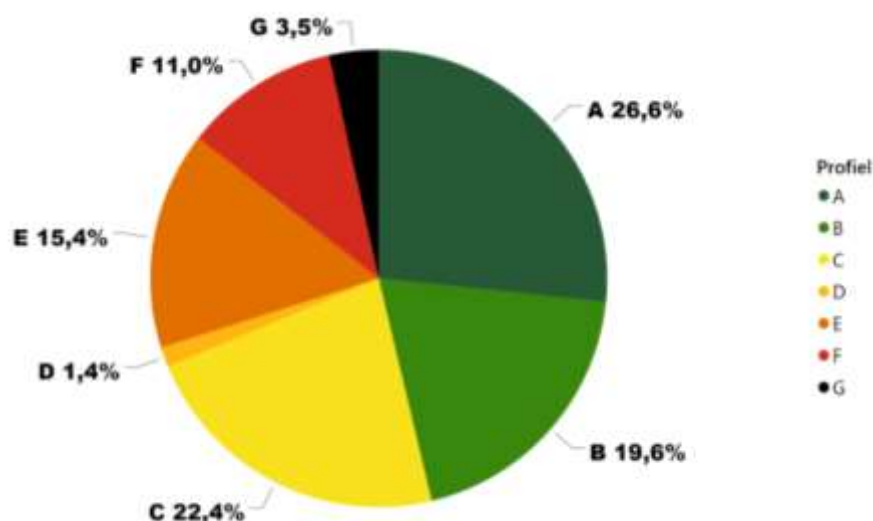
Met het verlenen van ontheffingen voor bepaalde kerndoelen hebben alle Friese scholen een zogenaamd taalprofiel toegekend gekregen. Voor het primair onderwijs zien die profielen eruit zoals weergegeven in tabel 4.2a. en figuur 4.2a. Voor het voortgezet onderwijs staan de gegevens in tabel 4.2b. en figuur 4.2b.

Tabel 4.2a. Aantal scholen per taalprofiel in het primair onderwijs 2018 (N = 428).

Taalprofiel	Aantal scholen	Percentage scholen	Ontheffing voor:
A	114	26,6	-
B	84	19,6	Schrijven
C	96	22,4	Schrijven en lezen
D	6	1,4	Schrijven, lezen, taalbeschouwing
E	66	15,4	Schrijven, lezen, taalbeschouwing, spreken
F	47	11,0	Schrijven, lezen, taalbeschouwing, spreken, luisteren (attitude blijft over)
G	15	3,5	Alle kerndoelen (alleen Waddeneilanden en Stellingwerven)

Bron: De provincie Fryslân

Zie ook: www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2006/04/28/kerndoelenboekje

Figuur 4.2a. Aantal scholen per taalprofiel in het primair onderwijs (N = 428).

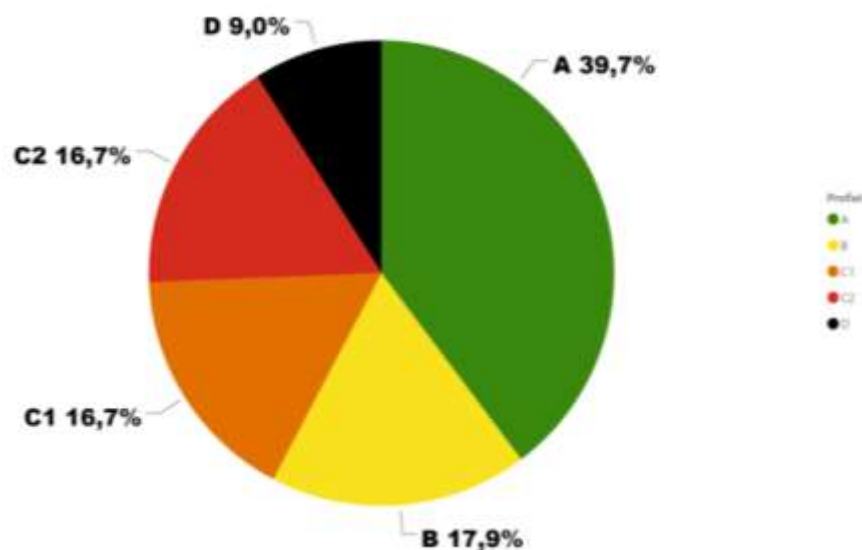
Bron: De provincie Fryslân

Tabel 4.2b. Aantal scholen per taalprofiel in het voortgezet onderwijs (N = 78).

Taalprofiel	Aantal scholen	Percentage scholen	Ontheffing voor:
A	31	39,7	-
B	14	17,9	Kerndoel 4b, 5b, 6b voor moedertaalsprekers (spreken en schrijven, spreken en schrijven in formele situaties, literatuur)
C1	13	16,7	Bovenstaand én kerndoel 4a, 5a voor tweede taalsprekers (woordenschat, lezen) Blijft over 6a: informele gesprekken voeren en 1, 2, 3: deelnemer in een tweetalige cultuur.
C2	13	16,7	Kerndoel 4a, 5a, 6a, 4b, 5b, 6b (blijft over: 1, 2, 3 → deelnemer in een tweetalige cultuur)
D	7	9,0	Alle kerndoelen (in principe alleen Waddeneilanden en Stellingwerven)

Zie ook: <http://downloads.slo.nl/Documenten/karakteristieken-en-kerndoelen-onderbouw-vo.pdf>

Figuur 4.2b. Aantal scholen per taalprofiel in het voortgezet onderwijs (N = 78).

Sinds de toekenning van de taalprofielen ontstond er onder scholen een grote variëteit in het verplichte aanbod. Sommige leraren in het primair onderwijs zeggen dat zij niet goed op de hoogte zijn van welke kerndoelen horen bij het taalprofiel van hun school. Sommige directeurs in het primair onderwijs laten weten dat zij het toegekende taalprofiel niet passend vinden voor hun school, bijvoorbeeld omdat er nog geen sprake is van een doorlopende leerlijn of omdat er slechts in één groep Fries wordt gegeven. In de gesprekken die de inspecteurs voerden met leraren en directeurs bleek ook dat soms een taalprofiel is toegekend op grond van het aanbod in de groep die het verst ontwikkeld was, terwijl er in andere groepen minder kerndoelen werden onderwezen.

We constateren dat de bedoeling van het beleid om aan te sluiten bij de werkelijke situatie op de scholen niet altijd goed ten uitvoer wordt gebracht. Daarbij komt dat de ruime variëteit aan taalprofielen handhaving op het voldoen aan de kerndoelen ingewikkeld maakt.

Schoolportret

School voor voortgezet onderwijs met een B-profiel

De school geeft Fries in een projectweek in leerjaar 1 en 2 en biedt Fries aan als examenvak. In de projectweek worden lessen Fries gegeven, zijn er excursies naar bijvoorbeeld het Fries Museum en maken leerlingen opdrachten over onderwerpen uit de Friese cultuur en geschiedenis.

Leerlingen en leraren zijn tevreden over deze projectweken en volgens de school lukt het om zo de kerndoelen te behalen die horen bij het B-profiel. De leerlingen zeggen echter dat het Fries in de eerste twee leerjaren te weinig is om goed te kunnen starten met Fries als examenvak in de bovenbouw.

Veel leraren spreken Fries en met de Friestalige leerlingen (ongeveer de helft) spreken zij af en toe Fries in de lessen. Dit doen ze echter niet om uitleg te geven, maar tijdens korte, informele gesprekjes. Leerlingen laten weten dit prima te vinden en als zij zelf Fries willen spreken met een leraar, dan kan dat.

De leerlingen zijn niet eensgezind over het belang van het Fries. Ze zijn het er wel over eens dat Fries 'echt een taal' is, "want er is ook Google Translate voor Fries". De thuistaal lijkt invloed te hebben op het belang dat leerlingen toekennen aan het Fries.

4.3

Conclusie

In de afgelopen tien jaar veranderde de context waarbinnen scholen Fries geven. Het percentage leerlingen dat Friestalig wordt opgevoed daalde. Het totaal aantal leerlingen is ook gedaald: er is sprake van een krimp van 30 procent in leerlingenaantallen (Van de Esch en Van Hattem, 2019).

Het provinciale beleid was erop gericht om aan te sluiten bij de huidige onderwijspraktijk. Veel scholen hebben dan ook tijdelijke ontheffing gekregen van een of meerdere kerndoelen. Hoewel het beleid ook is gericht op toegroeien naar het aanbieden van alle kerndoelen, wordt dit niet zo ervaren door de scholen. Het beleid rondom het groeimodel is dus niet goed geïmplementeerd. Daarnaast maakt de variëteit aan ontheffingen het ingewikkeld om te handhaven op het aanbieden van de kerndoelen.

Het is onduidelijk of bekostiging van het onderwijs Fries toereikend is om onderwijs van kwaliteit te bieden.

5 Bevindingen ten aanzien van de taalsituatie op scholen

5.1 Inleiding

De belangrijkste vragen in dit onderzoek gaan over de kwaliteit van het vak Fries in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs en over de sturing op (de kwaliteit van) het vak Fries. Gegevens daarover komen in hoofdstuk 6 aan bod. In de vragenlijsten voor alle doelgroepen zijn daarnaast ook vragen gesteld over de taalsituatie op de scholen. Dit hoofdstuk beschrijft welke gegevens we hierover verzamelden. De gegevens zijn een indicatie van de taalcontext waarin scholen voor primair onderwijs en scholen voor voortgezet onderwijs het vak Fries geven.

In 2018 bracht de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden/Stenden in kaart hoe de taalsituatie is van scholen in de verschillende regio's. De hogeschool deed dit in opdracht van de provincie, die met die gegevens de taalprofielen kon toekennen en zo ontheffingen kon verlenen voor een of meerdere kerndoelen. In de publicatie *It is mei sizzen net te dwaan* (Varkevisser en Walsweer, 2018; hoofdstuk 4) lezen we dat met name op de basisscholen in de steden Harlingen, Sneek en Leeuwarden minder Fries wordt gegeven (meer ontheffingen) dan op basisscholen in de andere steden en in de kleinere gemeentes. In het voortgezet onderwijs is het beeld anders, mogelijk vanwege het feit dat deze scholen over het algemeen juist gelegen zijn in steden of grotere dorpen. In het voortgezet onderwijs wordt in Harlingen, Sneek, Lemmer en Joure minder Fries gegeven (meer ontheffingen) dan in andere steden en gemeentes (Varkevisser en Walsweer, 2018; hoofdstuk 10). De verdeling van de taalprofielen over de provincie is in figuur 5.1a weergegeven met de locaties van scholen voor primair onderwijs. In figuur 5.1b staan de locaties van scholen voor voortgezet onderwijs.

Figuur 5.1a. Taalprofielen in het primair onderwijs verdeeld over de provincie Fryslân in 2018.

Bron: De provincie Fryslân

Op het kaartje met de taalprofielen van de scholen voor primair onderwijs zien we dat het profiel over het algemeen aansluit bij de taal die in de directe omgeving van de school het meest gesproken wordt. In de Fryske taalatlas (Provincie Fryslân, 2015) is beschreven waar de inwoners zeggen het Fries goed tot zeer goed te spreken. De Stellingwerven, Harlingen en Leeuwarden zijn de plekken waar het Fries het minst vaak goed beheerst wordt. In Leeuwarden staan bijvoorbeeld geen scholen voor primair onderwijs met een A-profiel.

Figuur 5.1b. Taalprofielen in het voortgezet onderwijs, verdeeld over de provincie Fryslân in 2018.

Bron: De provincie Fryslân

De vo-scholen in trekken over het algemeen leerlingen uit de wijde omgeving van de school. Dat maakt dat de scholen niet in dezelfde mate als de po-scholen een taalprofiel hebben dat aansluit bij de mate waarin het Fries beheerst wordt door de inwoners in de directe omgeving van de school. Zo staan er in Leeuwarden zeven scholen met profiel A of B tegenover vijf met een lager profiel.

5.2 De taalsituatie op scholen in Fryslân

De landelijke aandacht voor rekenen en Nederlandse taal heeft het gebruik van het Fries op scholen mogelijk beïnvloed. Sommige scholen laten weten de afspraak te hebben dat alle lessen in het Nederlands zijn, juist om de Nederlandse taalvaardigheid te stimuleren.

Er zijn 76 scholen voor primair onderwijs die lid zijn van het netwerk *trijetalige skoallen*. Van deze groep zijn 33 scholen gecertificeerd *trijetalige skoalle*. In september 2010 waren er 38 scholen lid van het netwerk, dus er is sprake van een toename. Er zijn 6 meertalige (twee- of drietalige) scholen voor voortgezet onderwijs en 8 scholen die examens Fries afnemen. Uit het onderzoek van Van Ruijven en Ytsma uit 2008 blijkt dat de effecten van drietalig onderwijs op de leerprestaties van basisschoolleerlingen gunstig zijn.

Sinds 2005 brengt de inspectie in beeld hoe directeuren de taalsituatie op hun school inschatten. Deze gegevens staan in tabel 5.2a. en zijn in 2019 voor het eerst zijn uitgesplitst naar primair onderwijs en voortgezet onderwijs.

Tabel 5.2a. Friestaligheid in procenten onder directeuren, leraren en leerlingen volgens directeuren in het primair- en voortgezet onderwijs.

	2005 po+vo	2009 po+vo	2019 po	2019 vo
Percentage directeuren dat Friestalig is	-	-	67	53
Percentage leraren dat Friestalig is	-	-	62	41
Percentage leerlingen dat Friestalig is	-	-	49	51
Percentage scholen waar het aantal Frietalige	36	38	38	27

leerlingen is afgenomen				
Percentage scholen waar het aantal Friestalige leerlingen is toegenomen	2	2	2	2
Percentage scholen waar het aantal Friestalige leerlingen niet is veranderd	45	53	49	45

Beeld leraren

We hebben de leraren ook gevraagd naar hun inschatting van het aantal collega's dat Friestalig is. Zij schatten dat hoger in dan de directeuren. Leraren in het primair onderwijs zeggen dat 71,5 procent van de leraren Friestalig is. In het voortgezet onderwijs geven leraren aan dat 86 procent van de leraren Friestalig is.

Een graadmeter voor meertaligheid op scholen is de omgangstaal die gebruikt wordt. We hebben in beeld gebracht welke omgangstaal wordt gekozen in welke situaties. Het blijkt dat leraren in verschillende situaties verschillende talen gebruiken. In vergaderingen op basisscholen wordt in twee derde van de gevallen Nederlands gesproken en in een derde van de gevallen Fries. Van de leraren in het voortgezet onderwijs vulde 80 procent in dat er in vergaderingen op school Nederlands gesproken wordt. Maar in informele contacten onderling spreekt 56 procent van de invullers doorgaans Fries. Met de leerlingen spreekt 40 procent van de leraren in het voortgezet onderwijs in informele contacten Fries.

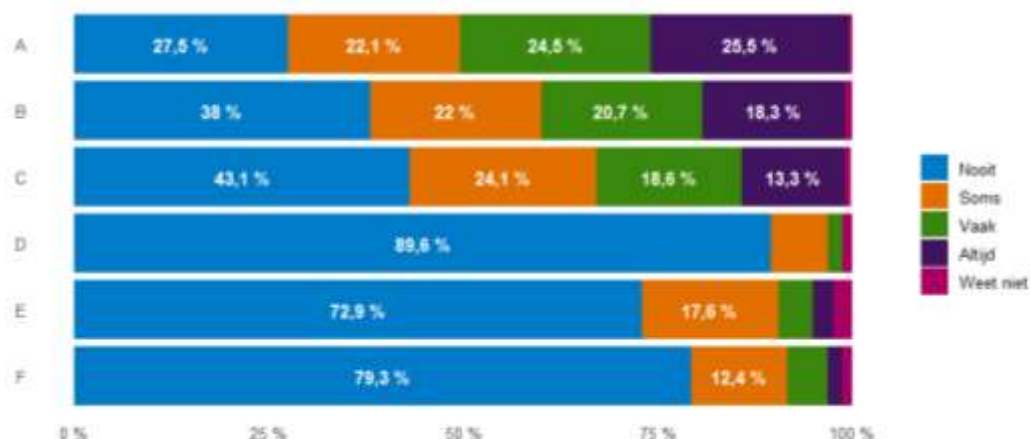
Verder blijkt dat er een genuanceerd beeld bestaat als het gaat om de taal die gekozen wordt voor mondelinge communicatie. Zo kan het zijn dat leraren in de regel Fries spreken met ouders, maar dat er ook ouders zijn met wie Nederlands of juist een streektaal gesproken wordt, al naar gelang de taalvaardigheid van beide partijen in het gesprek. Eenendertig procent van de VO leraren vulde in dat zij doorgaans Fries spreekt met ouders. Op de helft van de PO scholen zijn hier geen afspraken over. Op negen procent van de PO scholen is de afspraak dat leraren in principe Nederlands spreken met ouders. Vaak beslissen leraren zelf welke taal zij spreken met ouders.

Hoewel het beeld genuanceerd is, zien we dat er meestal geen afspraken zijn over het benutten van de meertaligheid in de school. Onderzoek van onder andere Le Pichon en Kambel (2018 in Meertaligheid en onderwijs) wijst uit dat meertalige leerlingen beter presteren als hun talen 'positief ondersteund' worden op school. Als Friestalige leerlingen gestimuleerd worden om zowel Fries als Nederlands te ontwikkelen kan dat hun schoolprestaties ten goede komen.

Beeld leerlingen

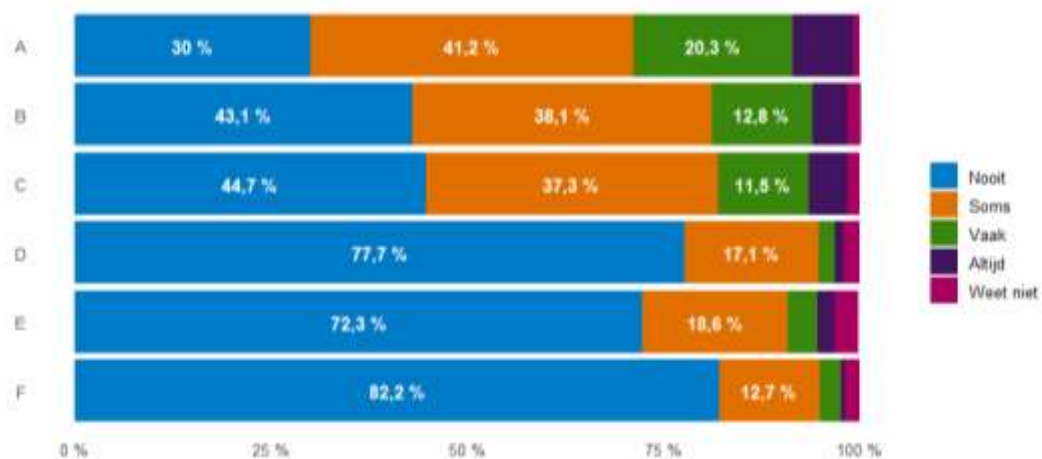
Van de leerlingen in het primair onderwijs zegt ruim 56 procent dat ze Friestalig zijn. Dit komt ongeveer overeen met de gegevens die de Fryske Akademy hierover publiceerde in de Taalsosjologyske Survey (Klinkenberg, 2017). Het gebruik van het Fries op school ligt echter lager dan je misschien zou verwachten met meer dan de helft Friestalige leerlingen. Ruim een derde van de basisschoolleerlingen zegt vaak of altijd Fries te spreken met andere leerlingen op school (figuur 5.2a.)

Figuur 5.2a. Het percentage leerlingen in het primair onderwijs (n=7.716) dat zegt Fries te spreken met andere leerlingen, uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met F).²

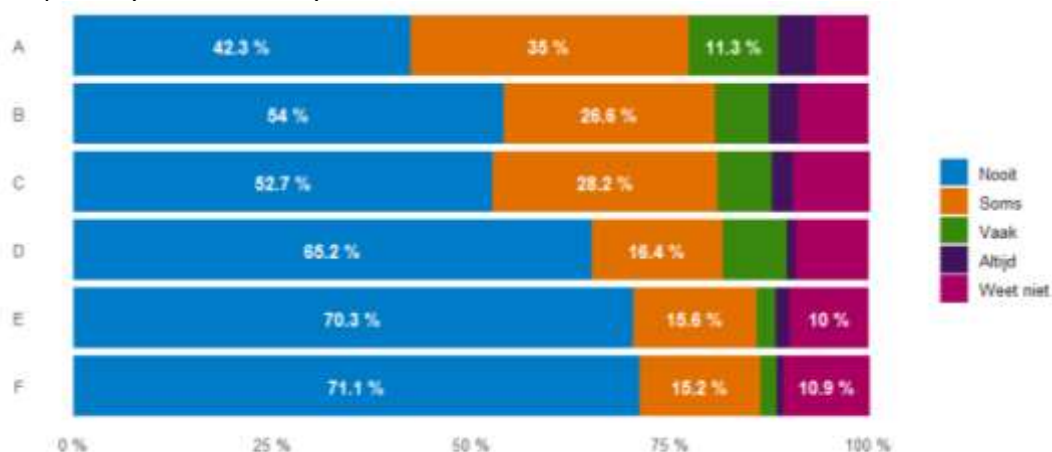
Ruim 17 procent zegt vaak of altijd Fries te spreken met de leraar. Volgens 10 procent van de ondervraagde leerlingen uit het primair onderwijs geeft hun leraar vaak of altijd instructie in het Fries bij andere vakken. Het gebruik van het Fries in en buiten de les, als instructietaal of informeel, verschilt naar gelang de taalprofielen van de scholen verschillen. Dat is te zien in figuur 5.2b. en 5.2c.

Figuur 5.2b. Het percentage leerlingen in het primair onderwijs dat zegt Fries te spreken met de leraar (n =7728), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met F).

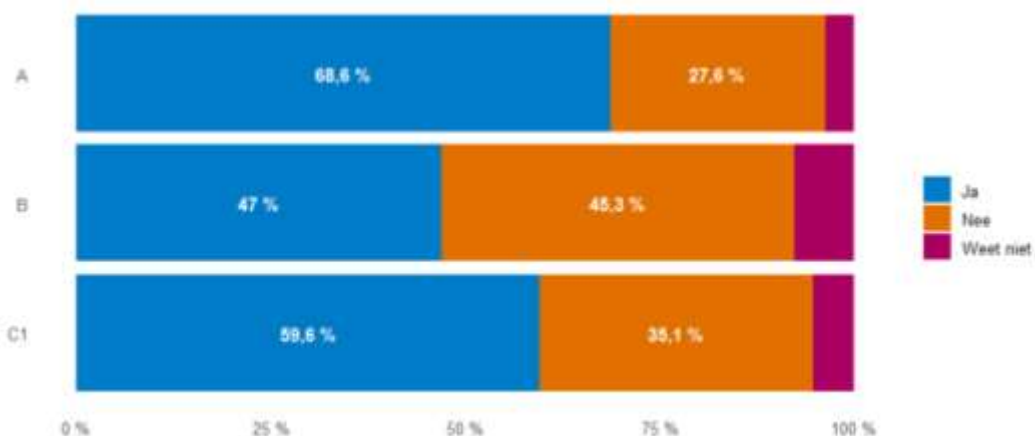
² Vanwege de leesbaarheid van de staafdiagrammen is het percentage van categorieën kleiner dan 10 procent niet getoond in het figuur.

Figuur 5.2c. Het percentage leerlingen in het primair onderwijs dat zegt dat de leraar instructie in het Fries geeft bij andere vakken (n=7716), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met F).

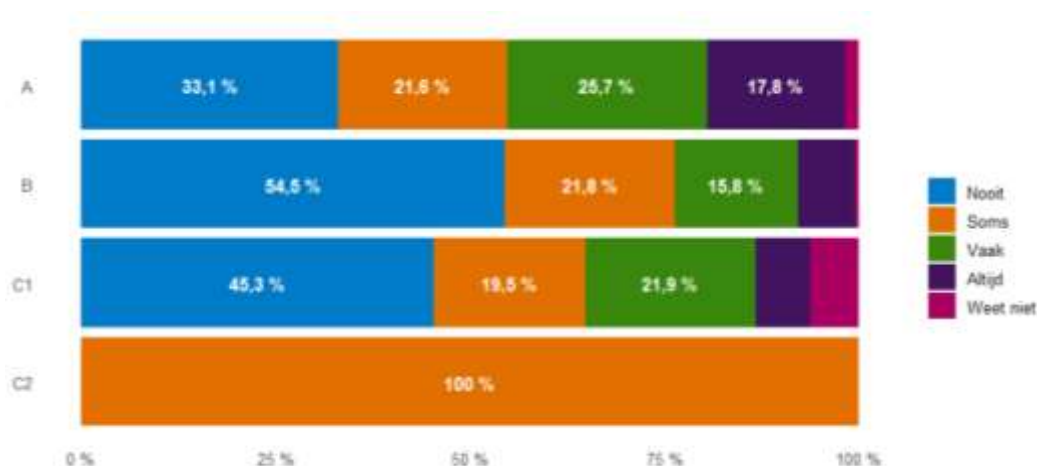
Van de leerlingen in het voortgezet onderwijs zegt gemiddeld 6 op de 10 dat ze Friestalig zijn. Op de scholen met een taalprofiel A is dat aandeel groter, maar ook op scholen met een C1-profiel zegt een ruime meerderheid van de leerlingen dat ze Friestalig zijn (figuur 5.2d).

Figuur 5.2d. Het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat zegt Friestalig te zijn (n=996), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met C1).

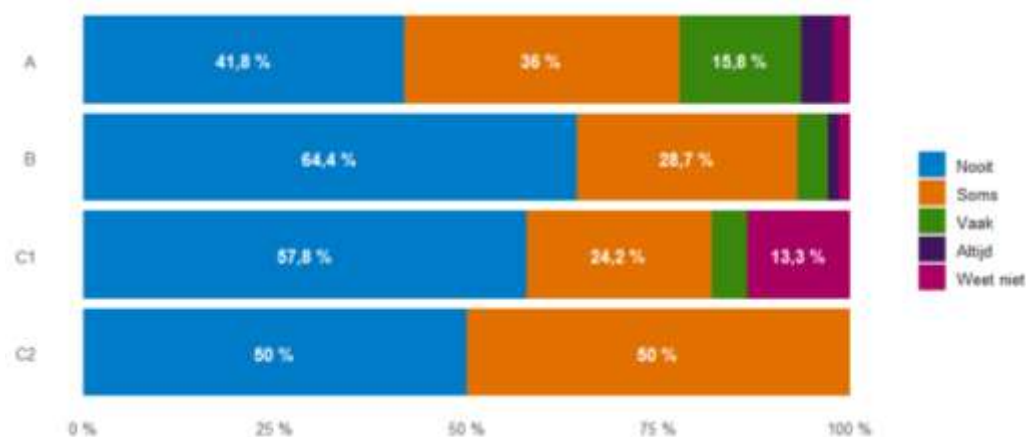

Ruim een derde zegt - net als in het primair onderwijs - dat ze vaak of altijd Fries spreken met vrienden en klasgenoten. Een kleiner deel, nog geen 14 procent, zegt vaak of altijd Fries te spreken met leraren tijdens andere vakken (figuur 5.2e. en 5.2f.).

Figuur 5.2e. Het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat zegt Fries te spreken met vrienden of klasgenoten (n=838), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met C2).

Figuur 5.2f. Het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat zegt Fries te spreken met leraren tijdens andere vakken (n=838), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met C2).

Leerlingen van scholen in het voortgezet onderwijs met een A-profiel zeggen beduidend vaker dan scholen met een ander profiel dat zij vaak Fries spreken met de leraar tijdens een ander vak. Verder valt op dat er niet veel onderscheid is tussen scholen met een B- en C1-profiel. Er zijn zelfs relatief meer leerlingen op scholen met een B-profiel die zeggen nooit Fries te spreken met de leraar tijdens een ander vak, dan dat dat antwoord wordt gegeven door leerlingen van scholen met een C-profiel. We hebben hier geen verklaring voor.

Bijna 14 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs die de vragenlijst invulden zegt van plan te zijn examen Fries te doen. Deze leerlingen komen voornamelijk van scholen met een A of B profiel (en waar Fries als examenvak wordt aangeboden). Enkele leerlingen die van plan zijn examen te doen zitten op een school met een C1 profiel en één leerling zit op een school met een C2 profiel. Hoewel niet alle scholen waarvan deze leerlingen afkomstig zijn zelf Fries als examenvak aanbieden, hebben sommige scholen een samenwerking met een school die het examenvak wel aanbiedt.

Schoolportret

School voor voortgezet onderwijs met een A-profiel en Fries als examenvak

De school biedt naast de lessen Fries ook andere vakken in het Fries aan. Leerlingen waarderen dit en vinden het bijna allemaal goed dat Fries een verplicht vak is. Ook de leerlingen die niet Friestalig zijn, waarderen de manier waarop de school het Fries aanbiedt. In alle afdelingen op deze school kan Fries gekozen worden als examenvak en dit gebeurt ook.

De leerlingen vinden dat de docent Fries en de leraar in opleiding op een goede manier rekening houden met verschillen. Zij weten niet van alle leerlingen of zij thuis Fries spreken, maar ze zorgen dat leerlingen elkaar helpen en spreken iedereen consequent aan in het Fries. Er wordt consequent gedifferentieerd in instructie en in de verwerkingsopdrachten, en de leerlingen worden soms ingedeeld in niveaugroepen. Zij vinden dit een prettige werkwijze. De leerlingen vinden Fries belangrijk. Een leerling zei daarover: "Als ik van vandaag op morgen geen Fries meer mocht spreken, zou ik de weg helemaal kwijt zijn."

Docente: "Maar je spreekt toch ook goed Nederlands?"

"Jawel, maar Fries is echt mijn taal en hoort bij mij."

De docenten werken samen met docenten Fries van andere scholen binnen het bestuur. Zij ontwikkelen samen lesmaterialen en volgen regelmatig samen scholingen gericht op het Fries. De leraren hebben zorgen over het voortbestaan van het schoolvak Fries, omdat zij het idee hebben dat het bestuur het Fries niet belangrijk vindt. Daarnaast zien zij aankomen dat de school rigoureuze keuzes moet maken om in te spelen op de leerlingdaling. Kleine (examen)vakken schrappen ligt dan voor de hand. De rector deelt deze zorg en noemt het moeilijk om de hoge kwaliteit te waarborgen als het Fries bijvoorbeeld als project gegeven zou worden in plaats van wekelijks.

Fries in schoolgidsen en schoolplannen

De meeste scholen die we bezochten maken melding van het vak Fries in de passage in de schoolgids waar zij vermelden welke verplichte vakken gegeven worden. Sommige scholen voegen daaraan informatie toe over de lesmaterialen en het aantal minuten Fries op het weekrooster. Scholen met een A-profiel die wij bezochten vermelden in de schoolgids iets vaker dan andere scholen met welke lesmaterialen het Fries gegeven wordt. In het voortgezet onderwijs is de passage over Fries regelmatig in het Fries geschreven. Dit is niet alleen het geval op scholen met een A-profiel, maar ook op scholen met een lager profiel.

Weinig scholen vermelden in hun schoolplan welke ambities ze hebben met het vak Fries. Enkele scholen die wij bezochten hebben de ambitie om drietalige basisschool te worden of meertalig voortgezet onderwijs aan te bieden. In deze gevallen bevat het schoolplan informatie over de manier waarop de school het aanbod Fries wil ontwikkelen en waarom zij dat wil doen.

5.3

Conclusie

Hoewel het aantal leerlingen dat in het Fries wordt opgevoed afneemt, zegt nog steeds een ruime meerderheid van de leerlingen in PO en VO dat zij Friestalig zijn. Met name in het PO zijn grote lokale verschillen te zien. De Stellingwerven, Harlingen en Leeuwarden zijn de plekken waar het Fries het minst vaak goed beheerst wordt. In Leeuwarden staan bijvoorbeeld geen basisscholen met een A-profiel.

De scholen voor voortgezet onderwijs trekken over het algemeen leerlingen uit de wijde omgeving van de school. Dat maakt dat de scholen niet in dezelfde mate als de basisscholen een taalprofiel hebben dat aansluit bij de mate waarin het Fries beheerst wordt door de inwoners in de directe omgeving van de school. Zo staan in de stad Leeuwarden zeven scholen met profiel A of B tegenover vijf met een lager profiel.

Er is een sterke toename in *trijetalige skoallen* (die door het netwerk begeleid en ondersteund worden bij het geven van Fries). De scholen die niet bij dit netwerk horen hebben meestal geen afspraken over de voertaal en de instructietaal op school. Wel zien we dat op scholen voor voortgezet onderwijs met een A-profiel leerlingen vaker Fries spreken met de leraar van een ander vak.

De meeste scholen hebben geen afspraken over de voertaal en de instructietaal. Scholen kunnen de meertaligheid van hun leerlingen beter ondersteunen als zij wel dergelijke afspraken maken. Basisscholen zouden hierbij moeten kijken naar de lokaal gesproken taal en daarbij moeten aansluiten.

6 Bevindingen ten aanzien van de onderwijskwaliteit en sturing

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk doen we verslag van de bevindingen op de verschillende niveaus waarop we het onderzoek uitvoerden (bestuur, directeur, leraar, leerling). Waar mogelijk hebben we de bevindingen op de verschillende niveaus met elkaar vergeleken en zo met elkaar in verband gebracht. Per bevraagde groep maakten we onderscheid in de bevindingen over de onderwijskwaliteit en die over de sturing.

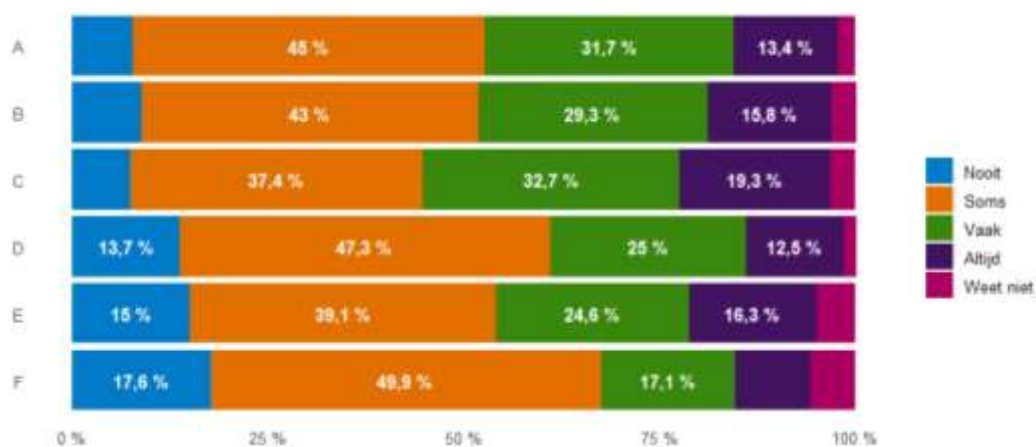
6.2 Bevindingen op het niveau van de leerling

Meer dan 10.000 leerlingen (n=10.109) uit de groepen 6 tot en met 8 van het primair onderwijs vulden de vragenlijst in, verdeeld over 280 scholen. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs vulden 1.025 leerlingen de vragenlijst in, verdeeld over 23 scholen.

6.2.1 Onderwijskwaliteit

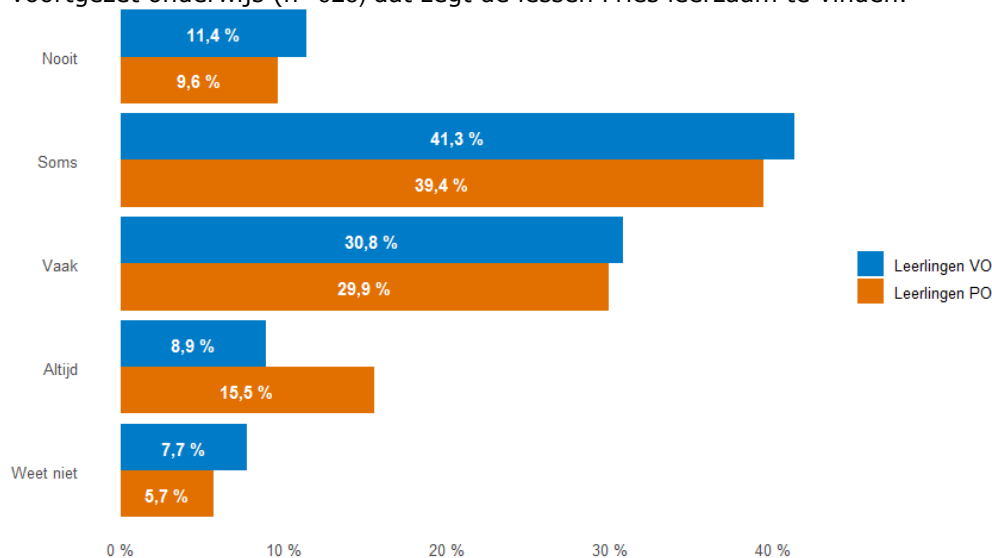
We hebben leerlingen gevraagd naar hun ervaringen met de lessen Fries. Van de basisschoolleerlingen zegt ruim 45 procent de lessen Fries leuk te vinden. Meer dan de helft vindt de lessen soms of nooit leuk. Maar op de vraag of ze de lessen leerzaam vinden, antwoordt ruim 45 procent van de leerlingen bevestigend. De andere helft van de bevraagde leerlingen uit het primair onderwijs zegt de lessen soms of nooit leerzaam te vinden (figuur 6.2a.).

Figuur 6.2a. Het percentage leerlingen uit het primair onderwijs dat zegt de lessen Fries leuk te vinden (n=7.574), uitgesplitst naar taalprofiel (A tot en met F).

Nu hoeft school natuurlijk niet altijd leuk te zijn, maar leerzame lessen zijn wel een kerntaak van scholen. Tijdens schoolbezoeken op scholen met een taalprofiel waarbinnen meerdere ontheffingen zijn verleend, merkten we dat leerlingen verwachtten dat de lat voor hun bij Fries hoger werd gelegd dan nu gebeurde. In de vragenlijsten lieten de leerlingen weten dat zij de lessen vaak niet leerzaam vinden (figuur 6.2b.).

Figuur 6.2b. Het percentage leerlingen in het primair onderwijs (n=7.826) en voortgezet onderwijs (n=926) dat zegt de lessen Fries leerzaam te vinden.

Schoolportret

School voor primair onderwijs met een E-profiel

De school heeft in alle groepen dertig minuten Fries per week ingeroosterd. Er wordt gewerkt met onderdelen uit lesmethodes. Op deze school zijn nauwelijks Friestalige leerlingen en leraren. Dat maakt het volgens de directie ondoenlijk om meer aan te bieden dan alleen activiteiten gericht op een positieve attitude ten opzichte van het Fries.

De school geeft bij haar ambities in het taalplan aan dat ze over vier jaar hetzelfde of minder aan Fries willen doen en dat ze het eigenlijk alleen doen omdat het wettelijk verplicht is. Toch laten leerlingen weten dat het ze leuk zou lijken om beter Fries te verstaan en te spreken. De leerlingen vinden dit ook belangrijk. Bovendien zeggen ze dat de lessen Fries leuker en leerzamer worden als de leraar hen meer Fries zou (proberen te) laten spreken.

Hiervan was de school zich niet bewust. Aan het einde van het schoolbezoek laat het team dan ook weten opnieuw te gaan bespreken wat ze willen bereiken met het schoolvak Fries en hoe ze dat willen doen.

Leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs zeggen in meerderheid dat ze de lessen Fries soms of nooit leuk vinden. Slechts 35 procent van de leerlingen vindt de lessen vaak of altijd leuk. De groep die de lessen leerzaam vindt, is iets groter: ruim 39 procent. Ook van leerlingen in het voortgezet onderwijs hoorden we in de gesprekken die we voerden dat ze over het algemeen graag beter Fries zouden willen verstaan en spreken.

Alle scholen die Fries aanbieden, richten zich in elk geval op een positieve attitude van leerlingen ten opzichte van het Fries. Zorgelijk is dat de groep leerlingen die zegt dankzij de lessen positiever over Fries te denken even groot is als de groep die zegt dat dat niet het geval is (43,8 procent positiever, 42,3 procent niet positiever).

Als het gaat om de leerzaamheid van de lessen hebben we leerlingen specifiek gevraagd naar de kerndoelen die op hun school aangeboden worden. Zo hebben we gevraagd of leerlingen vonden dat ze dankzij de lessen beter Fries spreken, verstaan, lezen of schrijven en of ze dankzij de lessen een positievere houding hebben ten opzichte van het Fries. Hun antwoorden hebben we verwerkt in tabel 6.2a. en 6.2b.).

Tabel 6.2a. Leerlingen in het primair onderwijs (n=7.796) over verbetering in vaardigheid dankzij lessen Fries.

Vaardigheid	% Verbeterd dankzij de lessen Fries	% Niet/nauwelijks verbeterd dankzij de lessen Fries	% Weet niet	% Totaal
Spreken	40,6	53,7	5,7	100
Verstaan	50,8	43,8	5,4	100
Lezen	49,0	44,1	6,9	100
Schrijven ³	38,5	52,2	9,3	100
Attitude	57,3	32,6	10,1	100

Tabel 6.2b. Leerlingen in het voortgezet onderwijs (n=921) over verbetering in vaardigheid dankzij lessen Fries

Vaardigheid	% Verbeterd dankzij de lessen Fries	% Niet/nauwelijks verbeterd dankzij de lessen Fries	% Weet niet	% Totaal
Spreken	34,5	57,4	8,1	100
Verstaan	40,1	51,4	8,5	100
Lezen	55,1	35,8	9,1	100
Schrijven ⁴	55,4	36,1	8,6	100
Attitude	43,8	42,4	13,8	100

Een opvallend verschil tussen de antwoorden van de leerlingen is dat leerlingen in het voortgezet onderwijs meer zeggen te leren op het gebied van lezen en schrijven. In het voortgezet onderwijs kiezen de scholen met een profiel C1 of C2 er vaak voor om het Fries niet op het rooster te zetten, maar als projectweek in te roosteren. Leerlingen zijn positief over deze projectweken, maar ervaren die niet als onderwijs in het vak Fries. De leerlingen van deze scholen vertelden de inspecteur tijdens de schoolbezoeken vaak dat ze geen les krijgen in het vak Fries.

Schoolportret

School voor voortgezet onderwijs met een C1-profiel

De school biedt Fries aan tijdens een projectweek aan het einde van het schooljaar: de *Fryske Wike*. Daar zijn veel leraren van verschillende vakken bij betrokken. De leerlingen gaan dan op diverse excursies naar typisch Friese evenementen of plekken. In de *Fryske Wike* van 2019 was het thema *it Fryske Gea*. In het kader van dat thema was er met biologie een excursie naar het Fryske Gea. De leerlingen voerden daar een opdracht uit voor het vak biologie.

De leerlingen zeggen op school niet beter Fries te leren. De activiteiten vinden ze leuk en leerzaam, maar niet gericht op het Fries. Ze zeggen ook dat de leraren tijdens de *Fryske Wike* niet consequent Fries spreken. De projectweek wordt door leerlingen niet ervaren als onderwijs in het vak Fries. In informele situaties spreken Friestalige leerlingen en leraren Fries met elkaar, maar dit is geen beleid. Wel wijst de school leerlingen erop dat het Fries belangrijk is in de latere beroepspraktijk.

Differentiatie

Leerlingen uit het po lieten weten dat de leraren volgens hen slechts in beperkte mate rekening houden met verschillen tussen leerlingen. Zo zegt 51 procent van de leerlingen dat de leraar er rekening mee houdt dat sommige leerlingen Friestalg zijn

³ Schrijven wordt alleen aangeboden op scholen met taalprofiel A. Van de leerlingen in het primair onderwijs die er les in krijgen zegt bijna 60 procent dat hun schrijfvaardigheid is verbeterd dankzij de lessen Fries.

⁴ Schrijven wordt alleen aangeboden op scholen met taalprofiel A. Van de leerlingen in het voortgezet onderwijs die er les in krijgen zegt ruim 55 procent dat hun schrijfvaardigheid is verbeterd dankzij de lessen Fries.

en andere niet. Ruim 42 procent van de leerlingen zegt dat de leraar er rekening mee houdt dat sommige leerlingen beter zijn in Fries dan anderen. Zo merkt deze groep dat leerlingen niet allemaal dezelfde opdrachten of uitleg krijgen. Ook zeggen leerlingen vaak dat de leraar rekening houdt met verschillen door onderscheid te maken in de instructietaal: "Ze praten Nederlands tegen de Nederlandse kinderen." Veel leerlingen maken opmerkingen die blijk geven van weinig differentiatie: "Iedereen krijgt evenveel uitleg en als je een vraag hebt dan helpt de juf." "Ze (leerlingen die goed in Fries zijn) doen hetzelfde als de kinderen die niet goed in Fries zijn." Op basis van de antwoorden die de leerlingen geven, is op het gebied van differentiatie dus nog winst te behalen.

Overigens zeggen veel leraren dat zij wel degelijk rekening houden met verschillen tussen leerlingen. Zij houden vaker rekening met de al dan niet Friestaligheid van hun leerlingen dan dat ze rekening houden met verschillen in instructiebehoeftes van leerlingen. Ruim 60 procent van de leraren in het primair onderwijs zegt rekening te houden met de verschillen tussen Friestellige en niet-Friestellige leerlingen en 49 procent geeft aan rekening te houden met verschillen in instructiebehoeftes. Op de vraag hoe zij dat doen gaven de leraren bijvoorbeeld deze antwoorden: "Friese kinderen laat ik meer spreken." "Tussendoor vertaal ik in het Nederlands voor de niet-Friestellige kinderen." "Ik gebruik een programma op de iPad waarmee ze zelf aan de slag kunnen." "Binnen de methode kun je kiezen voor differentiatie binnen de instructie."

In het voortgezet onderwijs zegt ook meer dan de helft van de leerlingen (51,4 procent) dat de leraar er rekening mee houdt dat sommige leerlingen Friestellig zijn en andere niet. Maar de cijfers over differentiatie liggen anders. Van deze groep zegt 58 procent dat de leraar er rekening mee houdt dat sommige leerlingen beter zijn in Fries dan andere. Dit percentage ligt beduidend hoger dan in het primair onderwijs. Hier hebben we geen verklaring voor. De leerlingen in het voortgezet onderwijs zeggen dat hun leraren rekening houden met niveauverschillen door bijvoorbeeld te werken met verschillende instructiegroepen, door wel of juist niet te vertalen, maar ook door andere toetsen te geven of een andere normering te hanteren bij de toets. De leraren antwoordden op de vraag hoe zij rekening houden met verschillen tussen leerlingen voornamelijk dat zij toetsen anders beoordelen of andere toetsvragen maken. Ook geven zij als voorbeeld dat sommige leerlingen meer luisteren terwijl andere juist meer lezen. Overigens hebben inspecteurs in de lesbezoeken nauwelijks differentiatie in instructie of verwerking waargenomen.

6.2.2 *Sturing*

Leerlingen ervaren sturing op onderwijskwaliteit indirect. Dit aspect is dus niet uitgebreid bevraagd bij leerlingen. Er is wel een aantal kenmerken op leerlingniveau in kaart gebracht dat een gevolg kan zijn van sturing op onderwijskwaliteit. Deze kenmerken kunnen echter ook het gevolg zijn van het initiatief dat leraren zelf nemen. Niettemin bespreken we deze kenmerken in deze paragraaf.

We hebben aan leerlingen gevraagd of er een lesmethode gebruikt wordt, of er toetsen afgenomen worden voor Fries en of de leraar regelmatig vraagt wat leerlingen van de lessen vinden. De antwoorden op deze vragen hebben we verwerkt in tabel 6.2c. en 6.2d.

Tabel 6.2c. Indirect ervaren sturing op onderwijskwaliteit door leerlingen in het primair onderwijs

po	% Ja	% Nee	% Weet niet
Wordt er een lesmethode gebruikt? (n=7.814)	38,7	55,6	5,7
Krijg je wel eens toetsen voor Fries? (n=7.767)	12,7	74,8	12,5
Staat het vak Fries op je rapport?	68,7	11,9	19,4

(n=7.767)			
Vraagt je juf of meester wel eens wat jullie van de lessen Fries vinden?? (n=7.728)	13,4	76,2	10,4

Tabel 6.2d. Indirect ervaren sturing op onderwijskwaliteit door leerlingen in het voortgezet onderwijs

Vo	% Ja	% Nee	% Weet niet
Wordt er een lesmethode gebruikt? (n=923)	58,2	37,1	4,7
Krijg je weleens toetsen voor Fries? (n=914)	75,1	19,0	5,9
Staat het vak Fries op je rapport? (n=914)	82,7	6,5	10,8
Krijg je een beoordeling voor het vak Fries? (n=914)	62,8	27,0	10,2
Vraagt de leraar weleens wat jullie van de lessen Fries vinden? (n=841)	43,6	46,7	9,6

In bovenstaande tabellen valt op dat er in het voortgezet onderwijs veel vaker toetsen worden afgenomen bij het vak Fries dan in het primair onderwijs en dat er in het voortgezet onderwijs vaker door de docent gevraagd wordt wat leerlingen van de lessen vinden. Uit de resultaten van de enquête onder de leerlingen blijkt dat scholen voor primair onderwijs met een taalprofiel A of B vaker een lesmethode gebruiken dan scholen met een profiel C, D, E of F. Meer dan de helft van de scholen met een A-profiel gebruikt volgens leerlingen *Spoar 8* en een derde van de scholen met een A-profiel gebruikt *Studio F*. Het gebruik van *Spoar 8* zakt naar 42 procent op de scholen met een B-profiel en neemt verder af in de profielen waar minder kerndoelen aangeboden worden.

Schoolportret

School voor voortgezet onderwijs met een A-profiel en Fries als examenvak

De school was overgestapt op een nieuwe lesmethode Fries: Searje 36. Na een half jaar waren de leraren echter ontevreden over de mogelijkheden die de methode bood. Toen is besloten direct te stoppen en in plaats van met een taalmethode met de Canon van de Friese geschiedenis te gaan werken. De leerlingen worden hiermee uitgedaagd om de taal functioneel te gebruiken en krijgen zowel feedback op de inhoudelijke correctheid van wat zij zeggen of schrijven, als op hun woordgebruik en grammatica. Er is sprake van *content and language integrated learning*, zoals dat ook op twee- en drietalige scholen het geval is. De school vindt het ook een voordeel dat leerlingen niet zelfstandig werken op een iPad, maar veel groepsgewijs.

6.3 Bevindingen op het niveau van de leraar

Meer dan 1.200 leraren uit het uit het primair onderwijs, verdeeld over 290 scholen, vulden de vragenlijsten in. Daarnaast vulden 67 leraren uit het voortgezet onderwijs, verdeeld over 33 scholen, de vragenlijsten in. Aangezien we geen gegevens hebben over de aantallen leraren (Fries) per school, kunnen we geen uitspraken doen over de totale respons.

6.3.1 Onderwijskwaliteit

In het primair onderwijs wordt volgens de leraren gemiddeld ongeveer 40 minuten per week Fries gegeven per groep. Het gemiddelde is berekend over antwoorden die uiteen liepen van 10 tot 360 minuten per week. Echter het vaakst (373 keer van 828 invullers) vullen leraren in het primair onderwijs in dat er in de bovenbouw een half uur per week Fries gegeven wordt. Ook in de onderbouw wordt het vaakst een half uur per week Fries gegeven (352 keer van 744 invullers).

Tijdens de lesbezoeken die inspecteurs aflegden, constateerden zij dat er in bijna alle bezochte lessen op basisscholen efficiënt met de lestijd omgegaan werd. Een

andere, opvallende constatering van de inspecteurs was dat zij over het algemeen positief waren over het leerklimaat in de lessen Fries. Deze indicator werd vaker dan de andere indicatoren met een goed beoordeeld.

Schoolportret

School voor primair onderwijs met een B-profiel

De school werkt niet in alle groepen op dezelfde manier aan Fries. Hoewel alle leraren, de directeur en de leerlingen zeggen dat ze Fries belangrijk vinden, wordt het vak in sommige groepen wekelijks gegeven en in andere groepen langere periodes niet. Dit heeft te maken met de prioriteit die de groepsleraar geeft aan het vak. De ontwikkeling van het vak Fries staat niet op de agenda van het team.

De leraren maken gebruik van gevarieerd lesmateriaal en zijn hier ook tevreden over. Er wordt gewerkt met werkboekjes, filmpjes en leesboekjes. Hoewel er verschillende materialen voorhanden zijn, worden deze niet doelgericht ingezet. Leerlingen zeggen dat ze het werken in de werkboekjes stom vinden, maar dat Fries toch wel een belangrijk en leuk vak is.

In de onderbouw van het voortgezet onderwijs wordt ook gemiddeld veertig minuten per week Fries gegeven. In dit geval werd het gemiddelde berekend over antwoorden die uiteen liepen van twintig tot negentig minuten per week. Daarbij moet nog aangemerkt worden dat het vaker voorkomt dat Fries niet wekelijks gegeven wordt, maar tijdens een afgebakende lesperiode. Zo zijn er scholen die jaarlijks een Friese week organiseren waarin de leerlingen lessen Fries krijgen en werken aan projecten over Fries. In die weken vinden ook excursies plaats die te maken hebben met Friese cultuur en taal.

De meeste scholen in het voortgezet onderwijs met een profiel A of B geven wekelijks één lesuur Fries. De vo scholen met een C1- of C2-profiel en één school met een B-profiel geven Fries gedurende een projectweek. Tijdens de schoolbezoeken woonden de inspecteurs op enkele scholen delen van zulke projectweken bij. Zij constateerden dat er in die weken volop aandacht is voor de Friese cultuur. De aandacht voor het ontwikkelen van taalvaardigheid was echter meestal gering tijdens de geobserveerde onderdelen.

Van de leraren in het voortgezet onderwijs die de vragenlijst invulden, zegt slechts 37 procent dat de tijd die wekelijks beschikbaar is voldoende is om de kerndoelen (die horen bij hun taalprofiel) te behalen. Leraren in het primair onderwijs zijn daar positiever over. Van hen zegt 65 procent dat de beschikbare tijd voldoende is.

Zicht op de ontwikkeling van leerlingen

Op ruim twee derde van de scholen voor primair onderwijs is volgens de leraren sprake van een doorlopende leerlijn bij het vak Fries. Het gaat dan om het leerstofaanbod. De meerderheid van de leraren laat echter weten dat de ontwikkeling van leerlingen bij het vak Fries niet op een systematische manier gevolgd wordt. Het ontwikkelde volgsysteem, Grip, wordt gebruikt door bijna 3 procent van de invullers op basisscholen. Van de leraren in het voortgezet onderwijs zegt 27 procent dat ze Grip gebruiken. Ook gebruikt maar een klein deel van de scholen toetsen om vast te stellen hoe vaardig de leerlingen zijn in het Fries (in het primair onderwijs 15,5 procent, in het voortgezet onderwijs 56,9 procent). Desondanks staat er meestal wel een vermelding over Fries op het rapport van de leerlingen.

In het merendeel van de schoolbezoeken (54 van de 63) die de inspecteurs aflegden op scholen voor primair onderwijs viel het in de lessen op dat leraren niet systematisch zicht hielden op de ontwikkeling van leerlingen. Dat maakte dat er op de meeste bezochte basisscholen ook onvoldoende afgestemd werd op verschillen in taalbeheersing van leerlingen. De inspecteurs merkten in sommige lessen dat het gebrek aan afstemming effect had op de motivatie van leerlingen. De leerlingen die al een goede taalbeheersing hadden werden minder gemotiveerd, zo zagen de

inspecteurs. De lessen waren voor hen te weinig leerzaam en uitdagend. Hoewel er een eenduidig beeld kan worden geschetst over dit onderdeel van de leskwaliteit, is het voor conclusies over de leskwaliteit die gelden voor alle scholen in Friesland nodig om een grootschaliger onderzoek uit te voeren.

Schoolportret

School voor primair onderwijs met een C-profiel

Alle leraren van de school zijn Friestalig en het merendeel van de leerlingen ook. Op deze school wordt in alle groepen Fries gegeven en ligt de nadruk op spreken en luisteren. Volgens de leraren is er voldoende tijd ingeroosterd om de kerndoelen die horen bij het C-profiel te halen en lukt het bovendien om meer te doen dan dat. Hoewel de leraren en de directeur zeggen het Fries belangrijk te vinden vanwege de Friestalige omgeving zijn er geen plannen of ambities voor het Fries. De school heeft niet de ambitie om een hoger taalprofiel te behalen.

Leerlingen die wij spraken zijn verdeeld over het belang van het Fries. De meesten vinden het heel belangrijk dat er Fries gegeven wordt, want "Fries is een echte taal, onze eigen taal!". Sommigen vinden het juist niet goed dat er Fries gegeven wordt, "Omdat Nederlanders dat niet kunnen verstaan, en we wonen ten slotte in Nederland".

De school werkt met Spoor 8 en leraren maken ook zelf materiaal. Leerlingen krijgen voor Fries een beoordeling op het rapport op grond van observaties.

In het voortgezet onderwijs liggen die cijfers anders. De meeste scholen nemen toetsen af voor Fries of ze geven een cijfer voor praktische opdrachten. Op de meeste scholen staat ook een vermelding van Fries op het rapport. Van de leerlingen die de vragenlijst invulden, zegt driekwart dat zij weleens toetsen krijgen voor Fries. De leraren voegen hier aan toe dat voor Fries meestal een cijfer op het rapport vermeld staat. Dat is het geval bij ongeveer 60 procent van de scholen voor voortgezet onderwijs waar Fries gegeven wordt. Op nog eens 17 procent van de scholen staat er wel een vermelding, maar geen cijfer op het rapport.

Differentiatie

Zoals eerder vermeld (6.2.1) zijn leraren positiever dan hun leerlingen over de mate waarin zij rekening houden met verschillen tussen leerlingen. Afgaand op de observaties van de inspecteurs lijken de leerlingen goede tips te hebben voor hun leraren als het gaat om beter differentiëren in de lessen. Deze tips gaan bijvoorbeeld over het geven van andere opdrachten aan leerlingen die beter zijn in Fries.

6.3.2 *Sturing*

6.3.2.1 *Bevoegdheden van leraren*

Via de vragenlijsten hebben we informatie verzameld over de bevoegdheden van leraren. Deze informatie is niet helemaal vergelijkbaar met die uit 2009, omdat bevoegdheden die in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw gehaald konden worden nu niet meer bestaan en mensen met die aktes inmiddels met pensioen zijn. Het blijkt dat ruim 34 procent van de basisschoolleraren naar eigen zeggen geen bevoegdheid heeft. Het is mogelijk dat deze leraren wel een opleiding Fries gevolgd hebben maar dat die niet leidde tot een bevoegdheid (bijvoorbeeld een minor Frysk). Van de respondenten heeft 54,3 procent wel een bevoegdheid. Overigens is de bevoegdheid Fries (net als Engels) in het primair onderwijs geen verplichting om het vak te mogen geven.

Op basis van de informatie van directeuren bleek in 2009 dat de helft van de leraren in het Friese primair onderwijs een bevoegdheid had voor Fries. Mogelijk ligt het feitelijke percentage hoger, omdat de directeuren voor 28 procent van hun leraren niet wisten of ze bevoegd waren. In 2019 stelden we de vraag ook aan de leraren zelf. De antwoorden van de leraren zijn hieronder opgenomen. Tabel 6.3a. bevat gegevens over de opleidingen en bevoegdheden van leraren in het primair onderwijs.

Tabel 6.3a. Opleidingen en bevoegdheden in het primair onderwijs.

Opleiding	2009 Gemiddelde percentage leraren met opleiding X volgens directeur, (n=455)	2019 Gemiddelde percentage leraren met opleiding X volgens directeur, (n=279)	2019 Gemiddelde percentage leraren met opleiding X volgens leraar, (n=959)
Afûk A, Afûk B of Afûk C	4	6,7	11,6
Foech/Schoolcertificaat Pabo / PA	18	38,0	50,5
Applicatiecursus Fries	10	5,0	5,5
Akte van bekwaamheid Fries (1e, 2e of 3e graad)	12	4,6	5,2
Bachelor/ 2e graads lerarenopleiding Fries	-	0,01	0,3
Doctoraal of master Fries	-	-	0,2
Geen bevoegdheid voor Fries	2	24,0	34,9
Onbekend	28	10,4	-
Anders		2,5	2,5

In 2010 is de NHL Stenden Hogeschool in Leeuwarden het Foech Frysk als nascholing gaan aanbieden. We zien dat dit effect heeft gehad, want het aantal leraren met het Foech Frysk is toegenomen. Toch zegt 91 procent van de leraren in het primair onderwijs die de vragenlijsten invulden dat zij de afgelopen 2 jaar nooit nascholing hebben gevolgd op het gebied van Fries. Bij de leraren in het voortgezet onderwijs zegt 55 procent de afgelopen 2 jaar nooit nascholing te hebben gevolgd. Als leraren wel een cursus hebben gevolgd op het gebied van Fries, dan was dat meestal een methodetraining *Spoar 8* of *Searje 36*.

Opvallend is dat in 2019 directeuren in het voortgezet onderwijs laten weten dat slechts een kleine 40 procent van de leraren die op hun scholen Fries geven daartoe bevoegd is. De leraren zelf zeggen dat een kleine 40 procent niet bevoegd is en 60 procent dus wel. In eerdere onderzoeken van de inspectie werd door directeuren min of meer hetzelfde percentage genoemd (2009: 40 procent; 2005: 50 procent). Het onderzoek van Varkevisser en Walsweer uit 2018 noemt ook het hoge percentage onbevoegd gegeven lessen in het voortgezet onderwijs (Varkevisser en Walsweer, 2018; hoofdstuk 10).

Tabel 6.3b. Leraren met opleiding X volgens leraren in het voortgezet onderwijs (n=959).

Opleiding	Percentage
Afûk A, Afûk B of Afûk C	9,3
Foech/Schoolcertificaat Pabo / PA	16,7
Applicatiecursus Fries	5,6
Akte van bekwaamheid Fries (1e, 2e of 3e graad)	3,7
Bachelor/ 2e graads lerarenopleiding Fries	20,4
Doctoraal of master Fries	7,4
Geen bevoegdheid voor Fries	22,2
Onbekend	14,8
Anders	4,5

Het onderhouden van de bevoegdheid voor Fries, door regelmatig cursussen te volgen, gebeurt in het primair onderwijs nauwelijks. Van de bevroegde basisschoolleraren liet ruim 8 procent via de vragenlijst weten soms nascholing te volgen op het gebied van Fries. De leraren in het voortgezet onderwijs volgen vaker cursussen gericht op het Fries: ruim 44 procent van de invullers volgde de afgelopen 2 jaar een cursus. Directeuren en besturen stimuleren de leraren over het algemeen niet om nascholing op het gebied van Fries te volgen. Als leraren hiervoor echter een aanvraag doen, wordt deze volgens de directeuren eigenlijk altijd gehonoreerd. Als er wel nascholing wordt gevolgd, gaat het meestal om methodetrainingen. Scholen die een nieuwe lesmethode voor Fries aanschaffen zorgen dat het team geschoold wordt in het gebruik van de methode.

Directeuren in het voortgezet onderwijs die laten weten dat de leraren die Fries geven lang niet altijd bevoegd zijn, geven daarbij onder meer als reden dat ze stuurden op het halen van aanvullende bevoegdheden die nodig waren voor de nieuwe examenprofielen in het vmbo.

6.4 Bevindingen op het niveau van de directeur

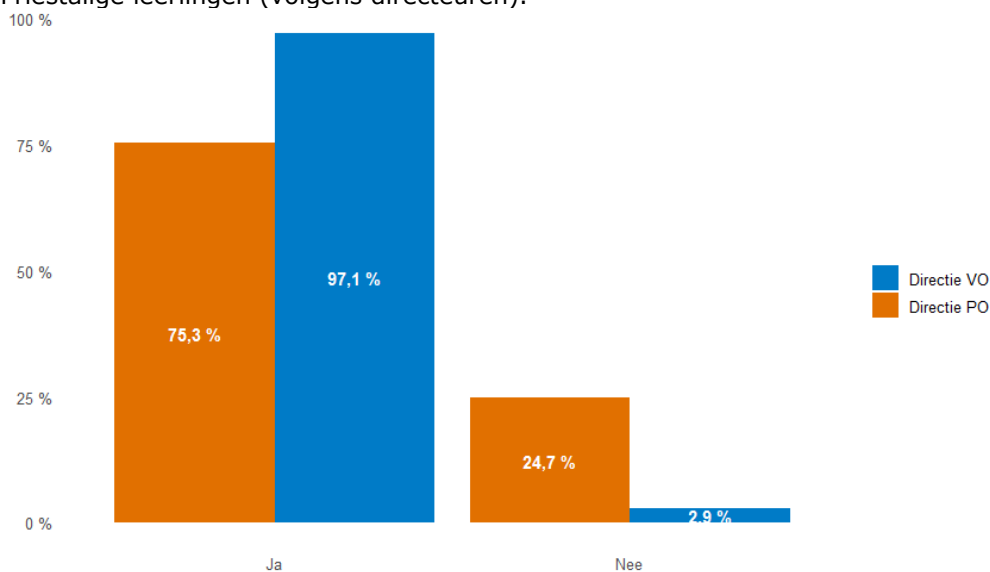
In totaal vulden 329 directeuren in het primair onderwijs de vragenlijst in. Dit is een respons van 83,5 procent. In het voortgezet onderwijs vulden 51 directeuren/rectoren de vragenlijst in. Dit is een respons van 61,4 procent.

6.4.1 Onderwijskwaliteit

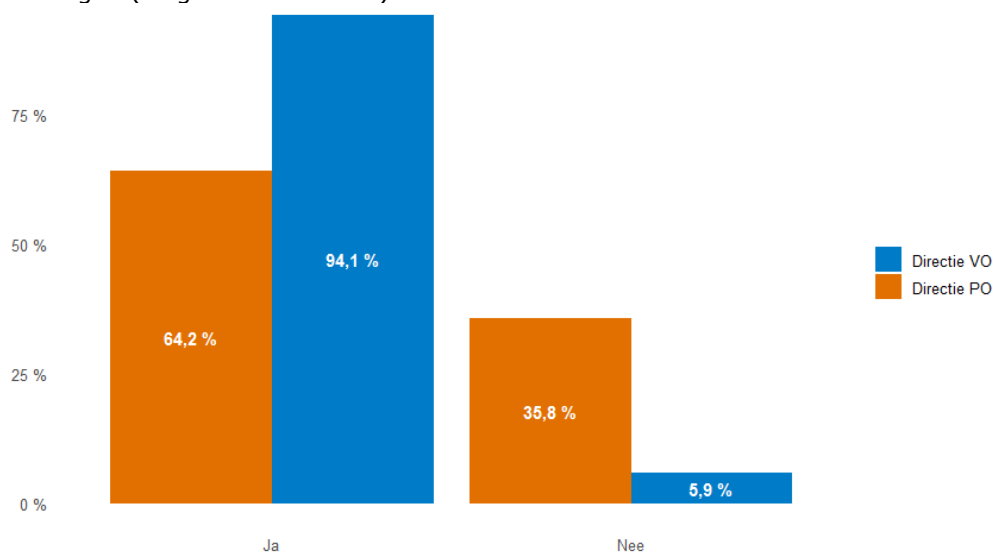
De directeuren hebben een beeld van de mate waarin leraren rekening houden met verschillen tussen leerlingen. In het voortgezet onderwijs zeggen directeuren dat hun leraren vaak of altijd rekening houden met verschillen in Friestaligheid tussen leerlingen. Ook houden leraren volgens hun directeur vaak of altijd rekening met verschillen in instructiebehoefte. Aangezien het op de juiste manier rekening houden met verschillen een positief effect kan hebben op leerprestaties van leerlingen (Deunk et al., 2018), is het zinvol voor directeuren om hier aandacht voor te hebben in de sturing op de kwaliteit van het onderwijs.

Directeuren van scholen in het primair onderwijs zijn negatiever over de mate waarin hun leraren rekening houden met niveauverschillen. Zij zeggen dat 75 procent van de leraren rekening houdt met verschillen in Friestaligheid en dat 65 procent van de leraren vaak of altijd rekening houdt met verschillen in instructiebehoeften van leerlingen (figuur 6.4a. en 6.4b.).

Figuur 6.4a. Leraren houden rekening met verschillen tussen Friestalige en niet-Friestalige leerlingen (volgens directeuren).

Figuur 6.4b. Leraren houden rekening met verschillen in instructiebehoefte van leerlingen (volgens directeuren).

Zoals eerder opgemerkt, stroken de observaties van de inspecteurs in de schoolbezoeken aan basisscholen op dit punt niet met de antwoorden van de directeuren. De inspecteurs beoordeelden de indicatoren over differentiatie vaker als onvoldoende dan de andere indicatoren over het didactisch handelen. Deze discrepantie verdient aandacht en nader onderzoek, omdat het direct raakt aan aspecten van kwaliteitszorg.

6.4.2

Sturing

Het overgrote deel van de directeuren zegt dat de leraren op de hoogte zijn van het taalprofiel dat aan de school is toegekend. In het primair onderwijs is het percentage dat op de hoogte is hoger dan in het voortgezet onderwijs. We zien ook dat op het merendeel van de scholen gewerkt wordt aan de kerndoelen die horen bij het taalprofiel. Op 43 procent van de scholen in het primair onderwijs en 24 procent van de scholen in het voortgezet onderwijs wordt hier echter maar ten dele aan gewerkt.

Zorgwekkend is dat 60 procent van de directeuren van scholen in het primair onderwijs zegt dat op zijn of haar school de kerndoelen slechts deels behaald worden en 10 procent zegt dat de kerndoelen niet behaald worden. Voor het voortgezet onderwijs geldt dat 50 procent van de directeuren zegt dat de kerndoelen deels gehaald worden en 3 procent zegt dat ze niet gehaald worden. Een mogelijke verklaring hiervoor hoorden we van de directeuren in de interviews. Een deel van de directeuren vertelt in de interviews dat het taalprofiel dat is toegekend eigenlijk niet passend is. Het is bijvoorbeeld gebaseerd op het aanbod in één groep of bouw, terwijl de school zelf nog niet tevreden is over het aanbod in de andere groepen.

Schoolportret

School voor primair onderwijs met een A-profiel

Alle leraren hebben het Foech Fries en de meeste leerlingen en leraren zijn Friestalig. In de school wordt veel Fries gesproken en in alle groepen, behalve groep 3 en 4, staat Fries wekelijks op het lesrooster.

Hoewel de leerlingen enthousiast zijn over Fries en ze het een belangrijk vak vinden, laten zij wel weten dat zij graag meer zouden leren dan wat ze van huis uit al leren. Ze willen bijvoorbeeld beter leren spellen. Eigenlijk zeggen de leerlingen dat de lessen te weinig doelgericht zijn. Dit sluit aan bij de observatie van het team dat het nodig is een doorgaande leerlijn te ontwikkelen voor alle groepen. Ook heeft het team ondersteuning ingeroepen om beter te leren werken met de methode Spoor 8.

De school heeft een hoge ambitie met het Fries en wil in de toekomst graag een drietalige school worden. Op dit moment vindt het team het A-profiel eigenlijk niet passend, omdat er nog veel ontwikkelwerk te doen is.

Directeuren in het primair onderwijs laten weten dat ze meestal geen lesbezoeken uitvoeren gericht op de kwaliteit van het Fries. Zij doen dit slechts in 6,5 procent van de gevallen. In het voortgezet onderwijs ligt dat anders. Daar zegt 29 procent van de directeuren dat ze lesbezoeken uitvoeren gericht op het Fries. Wel hebben de directeuren in beide sectoren een beeld van de kwaliteit van het didactisch handelen. Over het algemeen zijn zij hier tevreden over (85 procent in het voortgezet onderwijs en 79 procent in het primair onderwijs).

De mate waarin er schoolbreed beleid is ten aanzien van het Fries is toegenomen in vergelijking met 2009 (zie figuur 6.4a).

Tabel 6.4a. Percentage schoolbreed beleid Fries volgens directeuren.

	po directeuren 2009 (n=56)	Po directeuren 2019 (n=279)	vo directeuren 2009 (n=21)	vo directeuren 2019 (n=34)
Er is taalbeleid Fries	63%	73%	67%	85%
Er is beleid over Fries als voertaal ⁵	38%		19%	
Het beleid voor Fries is vastgelegd in een jaarplan	20%	51%	29%	65%
Fries is soms/vaak onderwerp van gesprek tijdens vergaderingen		91%		85%
Fries is soms/vaak onderwerp van gesprek tussen directeur en bestuur		70%		82%

6.5 Bevindingen op het niveau van het bestuur

Er zijn 25 besturen voor voortgezet onderwijs (soms in combinatie met mbo) en 49 besturen voor primair onderwijs (soms in combinatie met speciaal basisonderwijs). We namen interviews af bij 28 bestuurders in het primair onderwijs en 10 bestuurders in het voortgezet onderwijs. Daarnaast vulden 42 bestuurders in het primair onderwijs en 17 bestuurders in het voortgezet onderwijs de vragenlijsten in.

6.5.1 Onderwijskwaliteit

Meer dan de helft van de besturen zegt tevreden te zijn over de kwaliteit van het onderwijs Fries op zijn scholen. Enkele van de invullers zeggen dat zij ontevreden zijn over de kwaliteit en ruim een derde van de bestuurders zegt niet te weten hoe de kwaliteit is. Voor dit laatste geven zij als verklaring dat ze de sturing op de kwaliteit van het aanbod overlaten aan de directeuren van de scholen. Dit is niet alleen het geval voor het vak Fries maar ook voor de andere vakken. Slechts drie invullers laten weten goed te sturen op de kwaliteit en de kwaliteitsontwikkeling van het vak Fries.

We hebben de bestuurders gevraagd naar hun beeld van de uitvoering van het schoolbeleid rondom Fries. Concreet vroegen we naar hun betrokkenheid bij het invullen van het taalplan (en dus het verkrijgen van tijdelijke ontheffingen voor een

⁵ In 2019 is deze vraag alleen gesteld aan bestuurders. Van de bestuurders zegt 39 procent dat er bestuursbreed beleid is rondom het gebruik van Fries als voertaal. Zie ook tabel 6.5a.

of meer kerndoelen), naar hun betrokkenheid bij het organiseren van randvoorwaarden (invoeren nieuwe lesmethode, aanstellen taalcoördinator) en naar het stimuleren van nascholing Fries voor leraren. Waar 45 procent van de bevroegde bestuurders laat weten betrokken te zijn geweest bij het invullen van het taalplan, zegt een kleinere groep betrokken te zijn geweest bij de andere genoemde mogelijkheden.

Opvallend is dat slechts 15 procent invult dat ze leraren stimuleren nascholing te volgen. Dit valt op, omdat het de verantwoordelijkheid van het bestuur is te zorgen voor voldoende bevoegde en bekwame leraren en om leraren in staat te stellen hun bekwaamheid te onderhouden.

In 2009 constateerden we ook dat er nauwelijks sturing is op het volgen van nascholingen rondom Fries.

6.5.2

Sturing

Besturen verschillen zeer in hoeveel belang zij hechten aan het Fries en in de mate waarop zij sturen op kwaliteitsontwikkeling van het vak. Dit is ook in andere onderzoeken geconstateerd (DINGtijd, 2016). We zien wel een zekere mate van eensgezindheid als het gaat om de mening van besturen over de ambitie van de provincie. De meeste besturen vinden het te hoog gegrepen om in 2030 te voldoen aan alle kerndoelen. Zij laten via de vragenlijsten en de interviews weten dat ze de ondersteuning van de provincie goed vinden, maar dat ze verwachten dat er realistische doelen gesteld worden. In 2030 voor alle scholen een A-profiel vinden de besturen niet realistisch.

Sommige besturen in het voortgezet onderwijs hebben bovenschools beleid gemaakt voor het Fries. Dit beleid is gericht op het ontwikkelen van het vak. Een bestuur wil Fries bijvoorbeeld op meer scholen als examenvak gaan aanbieden, ook als dat betekent dat leerlingen het vak volgen op een andere school (van hetzelfde bestuur) in de omgeving. Een ander bestuur biedt ook mogelijkheden om certificaten Fries te halen en richt zich daarnaast op het doorontwikkelen van het aanbod Fries, met als doel om het aanbod beter te laten aansluiten bij vervolgonderwijs of de toekomstige beroepspraktijk van leerlingen. Deze bestuurlijke sturing op het vak Fries wordt ook tot onderwerp van gesprek gemaakt in het bestuurlijk samenwerkingsverband Pompeblêd. Deze ontwikkelingen zijn recent.

Er zijn ook besturen van scholen voor primair onderwijs met bovenschools beleid voor het Fries. Dit is meestal gericht op toetreden tot het netwerk van *trijetalige skoallen* (drietelinge scholen). Een aantal van deze besturen zegt in de interviews dat het inspectieonderzoek van 2009 een stimulans is geweest bij de aandacht voor Fries.

De besturen die beleid hebben dat specifiek is gericht op het Fries zijn echter in de minderheid. In eerdere inspectieonderzoeken hebben we aan besturen van scholen voor primair onderwijs gevraagd of zij beleid hebben ten aanzien van het Fries. Nu is deze vraag ook aan besturen in het voortgezet onderwijs gesteld. De resultaten staan in tabel 6.5a.

Tabel 6.5a. Percentage besturen (n = 59) dat zegt beleid te hebben ten aanzien van Fries.

	Beleid ten aanzien van het Fries	Beleid ten aanzien van Fries als voertaal
2005	40	3
2009	63	38
2019 (po en vo)	52	39

In de vragenlijsten die we bij directeuren afnamen, vroegen we of het Fries de afgelopen 2 jaar onderwerp van gesprek is geweest tijdens overleg met het bestuur.

Ongeveer 70 procent van de directeuren vulde in dat dit soms of vaak het geval is geweest. Mogelijk laten besturen de sturing op het onderwijs Fries over aan de directeuren en informeren deze hun bestuurder over wat er in de school gebeurt rondom het Fries. Kennelijk gebeurt dit ook als er geen bestuursbeleid is gericht op het Fries.

We hebben gekeken of er op dit punt verschillen zijn tussen de taalprofielen. Dat blijkt niet zo te zijn. Bij alle taalprofielen wordt het vaakst ingevuld dat de directeur soms met de bestuurder spreekt over Fries. Ook bij de scholen met een A-profiel vult bijna 30 procent van de directeuren in dat ze nooit met hun bestuurder spreken over Fries.

Sommige besturen laten weten dat de daling van het aantal leerlingen een reden is om andere prioriteiten te stellen in de beleidsontwikkeling. In Fryslân is een gemiddelde daling te zien van ruim 30 procent (Van der Esch en Van Hattem, 2019). Dit heeft tot gevolg dat er regelmatig scholen en besturen fuseren. In die context heeft het voor besturen prioriteit om te sturen op personeelsbeleid, gebouwen en beheer, zo blijkt uit de interviews die we hielden. Vaak komt daarna de sturing op onderwijskundig gebied, waarbij de aandacht eerst uitgaat naar de opbrengsten en de onderwijskwaliteit van de kernvakken.

Door de daling van het aantal leerlingen worden besturen min of meer gedwongen om zich te richten op samenwerking. Dit kan een kans zijn voor het vak Fries. Besturen kunnen afspraken maken over het gezamenlijk aanstellen van enkele bevoegde en bekwame leraren Fries. Het aantal lessen door bevoegde docenten kan daarmee toenemen.

6.6

Conclusie

De sturing van besturen en schoolleiders op het aanbod Fries en de kwaliteit daarvan is niet sterk ontwikkeld. Bovendien geven scholen toe dat ze niet altijd werken aan alle kerndoelen die horen bij hun taalprofiel. Het aanbod Fries laat te wensen over. Sommige directeuren laten weten dat het toegekende taalprofiel voor hun school niet passend is. We concluderen dat het beleid rondom de taalprofielen in de scholen niet werkt zoals het bedoeld is en dat er onvoldoende gestuurd wordt op het aanbod Fries.

Zorgwekkend is dat er in het voortgezet onderwijs veel lessen zijn die door onbevoegde docenten worden gegeven en dat leraren in beide schooltypen bovendien weinig gebruik maken van de mogelijkheden om hun bekwaamheid te onderhouden.

Een belangrijke stimulans bij het ontwikkelen van het vak Fries kan zijn dat leerlingen regelmatig aan de inspecteurs vertelden dat zij verwachten dat de school de lat hoger legt dan nu het geval is.

7 Bevindingen ten aanzien van de ambities van scholen en besturen

Zoals gezegd is de ambitie van de provincie dat in 2030 alle scholen alle kerndoelen Fries aanbieden. De bedoeling is om daar stapsgewijs naartoe te werken door elke vier jaar met de scholen opnieuw hun taalprofiel vast te stellen. In eerdere hoofdstukken beschreven we dat het nog te weinig lukt om te voldoen aan de wettelijke vereisten. Het groeiemodel van de provincie zou moeten zorgen voor de ambitie bij besturen en scholen om in de toekomst wel aan de wettelijke vereisten te gaan voldoen.

Wij vroegen bestuurders welke ambitie zij hebben met het Fries op hun scholen. Het antwoord is verontrustend. Bijna de helft van de bestuurders liet weten geen ambitie te hebben. Als besturen wel de ambitie hebben het aanbod Fries uit te breiden, dan geven zij daarvan de volgende voorbeelden: zorgen dat alle scholen *trijetalige skoalle* worden, met alle scholen minimaal een C-profiel halen en het Fries een plek geven binnen het curriculum van het integraal kindcentrum dat opgezet wordt.

Bij de directeuren is het aantal respondenten dat zegt ambitie te hebben met het Fries nog lager: 28 procent van de directeuren in het voortgezet onderwijs zegt ambities te hebben met het Fries en bij de directeuren in het primair onderwijs is dit 33 procent.

De directeuren die wel voorbeelden geven van ambities noemen opvallend vaak zaken die bestuursbreed zijn afgesproken: meer scholen die toegroeien naar *trijetalige skoalle*, of op meer scholen de mogelijkheid bieden examen te doen in Fries. Er zijn ook ambities op het gebied van bovenschoolse samenwerking.

De meeste Friese po bestuurders zeggen Fries wel degelijk belangrijk te vinden, maar geen uitgewerkt beleid (vastgelegd in een kwaliteitscyclus) te hebben op het vlak van de Friese taal. Zij laten weten dat het voor hen belangrijk is om eerst de basis op orde te hebben, en daarna pas aandacht te hebben voor het Fries. Fries moet, volgens de bestuurders wel aandacht krijgen omdat het cultureel erfgoed is. Verder zien we grote lokale verschillen in het belang dat aan het Fries gehecht wordt. Bestuurders van basisscholen waar veel Friestalige leerlingen en leraren zijn hechten meer belang aan het Fries dan die van scholen in meer Nederlandstalige omgevingen. Dit laatste geldt vooral voor de steden Leeuwarden en Sneek en voor de Stellingwerven.

Scholen in het voortgezet onderwijs hebben in het algemeen een regiofunctie. Daarom is op deze scholen minder zichtbaar hoe aangesloten wordt bij de mate van Friestaligheid van de leerlingpopulatie. Dit zien we ook niet terug in het taalprofiel. De Friese scholen voor voortgezet onderwijs kiezen er ook in de steden voor om meertaligheid belangrijk te vinden of niet. De scholen die tot het netwerk van meertalige scholen behoren (MVO) of Fries aanbieden als examenvak doen dit om meertaligheid in het algemeen te stimuleren en daarmee leerprestaties te optimaliseren, of om leerlingen de uitdaging te bieden van het leren van een extra taal.

We zien in de taalbeleidskeuzes die gemaakt worden weinig onderscheid tussen vmbo- en havo/vwo-scholen. De vo-mbo scholen (Nordwin en AOC Terra) zijn daarop een uitzondering. In het netwerk van Friese mbo's zijn afspraken gemaakt over het aanbod Fries.

Zoals eerder genoemd is de samenwerking van vo besturen binnen Pompeblêd en Fricolore een vorm die kansen biedt voor de ontwikkeling van het vak Fries. Binnen deze samenwerking kan bijvoorbeeld gekozen worden voor het gezamenlijk aanstellen van een leraar.

Verschillende keren zeggen respondenten dat het Fries proportioneel aandacht moet krijgen. De bestuurders die dat antwoord geven, laten weten dat zij de beleidskeuze voor taalprofielen en bijbehorende ontheffingen van kerndoelen passend vinden. De taalprofielen sluiten aan bij de werkelijkheid van scholen (taalsituatie van leerlingen en personeel). Met de toekenning van taalprofielen is het gevoel van falen ('Het lukt ons toch niet om aan alle kerndoelen te voldoen.') volgens de bestuurders weggenomen en daarmee is het enthousiasme voor het Fries in de scholen toegenomen.

Enthousiasme voor het aanbod Fries is te prijzen. Scholen laten tegelijkertijd echter weten dat het vaak niet lukt om de kerndoelen aan te bieden die horen bij hun taalprofiel. Soms komt dat doordat Fries wel wekelijks op het rooster staat, maar niet wekelijks gegeven wordt. Met de toekenning van taalprofielen (en daarmee ontheffingen van kerndoelen) slaakten veel scholen een zucht van verlichting. Besturen moeten echter voorkomen dat scholen hierdoor achterover leunen. Zij moeten zich meer inspannen om te zorgen dat onderwijs Fries in elk geval leidt tot het halen van de toegekende kerndoelen. De herziening van de kerndoelen biedt hierbij ook kansen om beter aan te sluiten bij wat leerlingen willen leren met betrekking tot het vak Fries. Tijdens de schoolonderzoeken vertelden zij dat zij over het algemeen beter Fries willen leren spreken en verstaan. Kennismaken met aspecten van de Friese cultuur is belangrijk, maar als dit geïntegreerd wordt in een meertalig aanbod, heeft dit een positievere invloed op de attitude van leerlingen dan wanneer dit losse activiteiten zijn.

Ten slotte is in eerder onderzoek (Ruijven, 2018) naar voren gekomen dat met name de *trijetalige skoallen* de wens hebben een beter doorlopende leerlijn van primair naar voortgezet onderwijs te realiseren. Op dit moment is er geen sprake van een doorlopende leerlijn in het funderend onderwijs en ook niet van de voor- en voegschoolse educatie naar het primair onderwijs. Dit belemmert de optimale ontwikkeling van de taalvaardigheid Fries bij leerlingen. Besturen met veel *trijetalige skoallen* hebben de ambitie om te werken aan een doorlopende leerlijn van het primair naar het voortgezet onderwijs.

Schoolportret

Interview met een vmbo-mbo bestuur

Alle vmbo-vestigingen hebben een A-profiel en de leerlingen in de onderbouw krijgen een uur per week Fries. De medewerkers spreken onderling Fries en met leerlingen en ouders regelmatig. Het bestuur en de scholen vinden het belangrijk dat het Fries een plaats inneemt binnen de schoolcultuur. De eigen moedertaal en de identiteit van de leerling is volgens het bestuur van belang. Wel is de afspraak dat tijdens de instructies van andere vakken Nederlands wordt gesproken. In (stage)begeleidingsmomenten binnen het onderwijs kan wel Fries gesproken worden door leraren en leerlingen.

Samen met de andere ROC's in Fryslân heeft het bestuur een Taalcode Fries vastgesteld. Deze taalcode bevat afspraken over het gebruik van Fries tijdens de lessen en toetsen. De onderlinge afspraken zijn voortgekomen uit de constatering dat de beroepspraktijk vraagt om stagiaires en werknemers die het Fries beheersen. De mbo's constateerden echter ook dat steeds minder jongeren zich echt goed redden met het Fries. Vandaar de afspraken en de keuze om Fries als verplicht vak op het rooster te zetten in de niveau 1- en 2-opleidingen. De opleidingen op niveau 3 en 4 bieden Fries aan als keuzevak. Studenten van de Friese mbo's kunnen een certificaat halen: 'Fries verstaan of Fries verstaan en spreken in de beroepscontext'.

7.1

Conclusie

De meeste Friese po-bestuurders zeggen Fries wel degelijk belangrijk te vinden, maar geen uitgewerkt beleid (vastgelegd in een kwaliteitscyclus) te hebben op het vlak van de Friese taal.

Verschillende keren zeggen vo- en po-bestuurders dat het Fries proportioneel aandacht moet krijgen. De bestuurders die dat antwoord geven, laten weten dat zij de beleidskeuze voor taalprofielen en bijbehorende ontheffingen van kerndoelen passend vinden. De taalprofielen sluiten aan bij de werkelijkheid van scholen (taalsituatie van leerlingen en personeel). Volgens de po- en vo-bestuurders is met de toekenning van taalprofielen het gevoel van falen ('Het lukt ons toch niet om aan alle kerndoelen te voldoen.') weggenomen en daarmee het enthousiasme voor het Fries in de scholen toegenomen.

Enthousiasme voor het aanbod Fries is te prijzen. Scholen laten echter weten dat het vaak niet lukt om de kerndoelen aan te bieden die horen bij hun taalprofiel. Het is dan aan de besturen om de handschoen op te pakken en meer sturing te geven aan de kwaliteit van het onderwijs Fries.

8 Conclusies en aanbevelingen

Wat is de kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal in het primair- en voortgezet onderwijs en hoe geven Friese schoolbesturen invulling aan hun verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van dit onderwijs?

8.1 Conclusies

Ambitie

De taalprofielen zorgen niet voor een hoge ambitie bij het vak Fries. Directeuren, leraren en bestuurders ervaren het toegekende profiel niet als startpunt van waaruit gewerkt kan worden aan het aanbieden van alle kerndoelen in 2030, maar meer als een goedkeuring van de wijze waarop de scholen aan het vak Fries invulling geven. Hoewel de doelstelling voor 2030 is vastgesteld na de toekenning van de taalprofielen, moet beter duidelijk gemaakt worden dat het taalprofiel het vertrekpunt is voor het uiteindelijk aanbieden van alle kerndoelen.

De ambitie van de provincie voor 2030 is hoog. Te hoog volgens sommige besturen. Er zijn met name in het primair onderwijs grote regionale verschillen in de mate waarin de bevolking Friestalig is. Het spreken en verstaan van Fries is echter in het hele Friese taalgebied van belang voor leerlingen. De doelstellingen voor het onderwijs Fries moeten ambitieus en tegelijkertijd haalbaar zijn voor alle regio's.

Sturing

Friese besturen sturen in zeer wisselende mate op het onderwijs Fries. Een grote meerderheid van de besturen laat dit over aan de scholen. Daardoor hebben zij zelf minder zicht en grip op de kwaliteit van het onderwijs Fries. We horen van po- en vo-besturen die wel prioriteit geven aan Fries dat dit leidt tot onderwijsontwikkeling in bredere zin (op de *trijetalige skoallen*) en tot samenwerking met andere scholen om het vak beter te kunnen aanbieden. Dit maakt dat leerlingen het Fries beter leren beheersen en uiteindelijk een betere aansluiting hebben bij de toekomstige beroepspraktijk.

In zowel het primair als het voortgezet onderwijs wordt nog weinig gebruik gemaakt van de vele nascholingsmogelijkheden voor het vak Fries. Dat moet verbeteren, gezien het lage aantal lessen in beide sectoren dat door bevoegde docenten wordt gegeven. We vermoeden dat dit komt doordat scholen en leraren andere prioriteiten hebben.

Uitvoering

Leerlingen vinden het vak Fries vaak 'niet leuk' en 'niet leerzaam'. Ze laten weten dat ze het vak saai vinden en dat ze van lessen meestal niet taalvaardiger worden. Van de kenmerken die we bevraagd hebben, vallen er twee op die van invloed zijn op de leerzaamheid en die vaak als onvoldoende worden aangemerkt door leraren. Enerzijds kan het komen door onvoldoende differentiatie in het aansluiten bij de taalbeheersingsniveaus van leerlingen, anderzijds door onvoldoende ingeroosterde lestijd. In de gesprekken die de inspecteurs voerden met leerlingen bleek tegelijkertijd dat zij het vak wel belangrijk vinden. Zij willen graag meer Fries leren verstaan, lezen en schrijven. Dit gegeven kan benut worden om de lat hoger te leggen bij het aanbod Fries op de scholen.

Op veel scholen is onvoldoende tijd ingeroosterd om de bij het taalprofiel horende kerndoelen allemaal aan te bieden. Soms roosteren basisscholen de tijd wel in, maar realiseren zij de voor Fries geplande onderwijstijd niet. Dit komt doordat leraren op scholen voor primair onderwijs de beschikbare tijd naar eigen inzicht aan andere vakken besteden. Op scholen in het voortgezet onderwijs komt het soms doordat de leraar uitvalt. In andere gevallen komt het doordat de ingeroosterde (en conform gerealiseerde) tijd niet toereikend is voor het aanbod van de kerndoelen die horen bij het taalprofiel.

Randvoorwaarden

Er zijn instrumenten (volgtoetsen) en lesmaterialen om het onderwijs Fries zo in te richten dat de scholen meer mogelijkheden hebben om te kunnen voldoen aan de kerndoelen. Als deze instrumenten goed benut worden, vanuit een school- of bestuursbrede visie op het Fries en op meertaligheid, dan zien we dat dit leidt tot goede lessen. Maar lang niet alle scholen gebruiken de beschikbare instrumenten. Op grond van gesprekken met bestuurders en directeuren denken we dat dat komt doordat het Fries geen prioriteit heeft in de onderwijsontwikkeling van scholen.

In het voortgezet onderwijs zijn te weinig leraren bevoegd om Fries te geven, terwijl dit een wettelijke verplichting is. Het Fries is een klein vak en dat maakt het kwetsbaar. Vaak is er maar één docent en als die uitvalt neemt een voor Fries onbevoegde docent de lessen over (of ze vallen uit). Besturen moeten zich inspannen om te zorgen voor meer door bevoegde docenten gegeven lessen Fries.

Er is geen actueel beeld over de mate waarin de bekostiging voor het vak Fries toereikend is in zowel het primair als het voortgezet onderwijs. Duidelijk is wel dat de Friese scholen niet meer lumpsum-bekostiging krijgen dan scholen in andere provincies, terwijl zij wel een extra verplicht vak geven.

8.2 Aanbevelingen

8.2.1 Aanbevelingen voor de korte termijn (binnen twee jaar te realiseren) voor besturen en directeuren

Elke school moet zorgen dat minstens de kerndoelen aangeboden worden, horend bij het nu geldende taalprofiel. Het is de verantwoordelijkheid van besturen en directeuren om de randvoorwaarden te scheppen waarbinnen de kerndoelen aangeboden kunnen worden. Dat gebeurt nu in onvoldoende mate. Randvoorwaarden zijn: voldoende onderwijstijd voor Fries en voldoende bekwame leraren.

De inspectie zal in elk bestuursonderzoek bij Friese besturen vragen naar het aanbod Fries in relatie tot het taalprofiel en een herstelopdracht geven als besturen niet kunnen aantonen dat scholen het aanbod voldoende realiseren.

8.2.2 Aanbevelingen voor de middellange termijn (resultaten over zes jaar zichtbaar)

Voor besturen

Zorg voor bevoegde leraren en voor onderhoud van de bekwaamheid om Fries te geven. Besturen, schoolleiders maar ook leraren moeten zorgen dat er voldoende bekwaamheid in de school is om goede lessen Fries te geven.

Voor de provincie

Het provinciale beleid over de taalprofielen moet herzien worden om beter te kunnen aansluiten bij enerzijds de Friestaligheid van de leerlingpopulatie en anderzijds de beroepsverwachting van met name vmbo-leerlingen in de regio. Daarbij leidt een te grote verscheidenheid in taalprofielen (nu zeven in het primair onderwijs en vijf in het voortgezet onderwijs) leidt tot onduidelijkheid in wat de overheid van scholen verwacht en de handhaving ervan is ingewikkeld. Het provinciaal beleid rond Fries in het onderwijs, zou in overleg met de schoolbesturen, verder moeten worden ontwikkeld.

Voor schoolbesturen

Het kerndoel Positieve attitude... kan beter verwerkt worden in andere kerndoelen Fries, zodat de taal onderwezen wordt in combinatie met aandacht voor de cultuur. Daarbij merken we op dat kerndoelen aanbodsdoelen zijn en geen beheersingsdoelen: voor alle kerndoelen, dus ook die voor het Fries, geldt dat verschillende leerlingen verschillende beheersingsniveaus bereiken. In overleg met de provincie en gemeenten kan gezorgd worden voor een dekkend basisaanbod op

regionaal niveau, waarbij rekening gehouden wordt met de mate van Friestaligheid van de omgeving en de beroepsverwachting van de leerlingen.

Voor het rijk en de provincie

Onderzoek of de bekostiging voor het onderwijs Fries (buiten de MIF gelden) toereikend is.

8.2.3

Aanbeveling voor de lange termijn voor besturen

Besturen moeten over de onderwijssectoren heen afspraken maken over de doorlopende leerlijn met betrekking tot het Fries. De NHL Stenden Hogeschool voert vanuit het lectoraat Fries en meertaligheid een project uit dat daarbij ondersteunend kan zijn (Innovatieproject aansluiting drietalig primair onderwijs bij meertalig voortgezet onderwijs). Ook de mbo-besturen in Friesland maakten onderling afspraken over het aanbod Fries. Mogelijk kunnen deze afspraken een voorbeeld zijn voor hoe aan te sluiten bij dat wat voor leerlingen van belang is.

- Agirdag, O. en Kambel, E.R. (red.) (2018). Meertaligheid in het onderwijs. Amsterdam: Boom uitgevers Amsterdam i.s.m. Rutu Foundation.
- Deunk, M. e.a. (2018). Effective differentiation Practices: A systematic review and meta-analysis of studies on the cognitive effects of differentiation practices in primary education. Educational Research Review, nr. 24, p. 31-54.
- DINGtiid (2016). Meertaligheid als kwaliteit en doel, advies over Fries in het onderwijs.
- Duarte, J. en Günther, M. (2018). A holistic model for multilingualism in education, EuroAmerican Journal of applied linguistics and languages, special issue, jaargang 5, nr. 2, p. 24-43.
- Esch, H. van der, en Hattum, M. van, (2019). In beeld: leerlingdaling in het voortgezet onderwijs, Achterhoek VO.
- Fries in het onderwijs: meer ruimte, regie en rekenschap voor de provincie Fryslân (2010). Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Jonkman, R. en Riemersma, A. (2015). De heterogene taalsituatie en het meertalig onderwijs in Friesland, Levende Talen Magazine, jaargang 102, nr. 7, p. 20-25.
- Inspectie van het Onderwijs (2019). Fries in het basis- en voortgezet onderwijs. Technisch rapport.
- Inspectie van het Onderwijs (2010). Tussen wens en werkelijkheid.
- Klinkenberg, E. (2017). Taalsociologische Survey, Taal yn Fryslân, de volgende generasje, Fryske Akademy. Leeuwarden.
- Provincie Fryslân (2015). Fryske taalatlas, de Fryske taal yn bild.
- Ruijven, B. van, en Ytsma, J. (2008). Trijetalige Skoalle in Fryslân, onderzoek naar de opbrengsten van het drietalige onderwijsmodel in Fryslân. Fryske Akademy, Leeuwarden.
- Varkevisser, N.A. en Riemersma, A. (2018). It is mei sizzen net te dwaan. Noordelijke Hogeschool Leeuwarden.
- DUO. Examenkandidaten havo en examencijfers per vak per instelling https://www.duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/vo/leerlingen/leerlingen-vo-9.jsp geraadpleegd op 16 juli 2019.
- DUO. Aantal hbo ingeschrevenen (binnen domein ho): https://www.duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/ho/ingeschreven/hbo-ingeschr/ingeschrevenen-hbo1.jsp geraadpleegd op 16 juli 2019.
- IND (2015). Asielrends 2015: <https://ind.nl/over-ind/Cijfers-publicaties/Paginas/Asielrends-2015.aspx> geraadpleegd op 19 augustus 2019.
- IND (2014) Asielrends 2014: <https://ind.nl/over-ind/Cijfers-publicaties/Paginas/Asielrends-2014.aspx>, geraadpleegd op 19 augustus 2019

- COA (2019) <https://www.coa.nl/nl/opvanglocaties> geraadpleegd op 19 augustus 2019.